

GURSZKI GABRIELLA

HORY ANDRÁS RÓMAI ÉS VARSÓI KÖVETI ÉVEI

(1927–1939)

„Egy földi amfiteátrumot látok, amelyen a történelem legnagyobb tragédiája játszódott le előttem s ahol egyidejűleg az én életem kis drámája is lepergett. Nem volt az mindig derűs hangulatú vígjáték, de tragédia sem. [...] Isten kegyelméből a leg-harmonikusabb hangulatú, eszményi gondolkodású, magas kulturális életet élő családban és nagy szellemiségek között nőttem fel, ami egész lelki alkatomra, gondolkodásmódomra kialakítólag hatott. Hitet, hazaszeretet, humánus érzést és szigorú erkölcsi felfogást már a szülői házból hoztam magammal. Tanulói pályám nem volt könnyű. De ambícióm tette azt nehezzé. És nem csak a vizsga eredményében volt sikeres, de hozzászoktatott a rendszeres és kitartó munkához is. Amikor pedig az egyetem kapuján kiléptem — ujjamon elismerését kifejező gyűrűjével állhattam a monarchia ősz uralkodója elé. Ifjúságom küzdelmes volt. Sok nehézség állta utamat, míg az életben elindulhattam. De végül is célomat elérve olyan pályára léphettem, amelyre mindig is vágytam és amely sok szép és gazdag élményt juttatott osztályrészemül. [...] Megéltem a világháborút és jártam a halálmezőkön. De visszajöttem, hogy azután két évtizeden át küzdhessek hazám igazáért. Egyszer már obsitot kaptam, de amikor újra megharsantak a kürtök — bár deres fejjel, de ismét nyeregbe ülhettem és visszahozhattam az én drága jó édes anyámnak a 20 évig nem látott háromszínű magyar lobogót. [...] A jó Isten sokszor jutalmazott érdemtelenül és sokat juttatott nekem. De talán 2 nagy adománya volt a domináló életemben: a hit és az akarat. Tudtam hinni és amiben hittem azt tudtam akarni is.”¹

Hory András, erdélyi származású magyar diplomata szavai ezek, amelyeket 1961-ben, 78 évesen, még Magyarországon vetett papírra visszaemlékezéseiben. Küzdelmes évek hosszú sorát tudhatta ekkor már maga mögött. 1873. január 5-én Kolozsvárott beleszületett az Osztrák–Magyar Monarchiába, megélte az első világháborút, a monarchia szétesését, a románok betörését Erdélybe, az őszirózsás forradalmat, a Tanácsköztársaságot, Horthy bevonulását, az ország trianoni megcsonkíttatását. Bukaresti, belgrádi, római és varsói állomáshelyén részese volt az 1920-as, 1930-as évek külpolitikai erőfeszítéseinek, 1939 szeptemberében, a né-

¹ MTA; Hory András kézirata; VI. kötet; 218–219. p.

met bombázások idején, kalandos körülmények között, a diplomáciai karral együtt menekült varsói állomáshelyéről. Végigélte a második világháborút, megérte annak súlyos következményeit, majd szemtanúja volt a szovjet előretörésnek és a szocialista Magyarország építésének. 1962-ben feleségével együtt kivándorló útlevelemel hagyta el az országot. Ausztria fővárosában telepedtek le, ahol Hory 1971. március 11-én halt meg.

A bukaresti évekről szóló forrásanyag meglehetősen hiányos. Ráadásul Hory itt még nem követként, csupán követségi tanácsosként dolgozott. A neve alatt fellelhető anyagok így nem feltétlenül a leginkább lényegbevágó eseményekkel foglalkoznak, az pedig sajnos ma már lehetetlen, hogy kiderítsük, szorgalmas beosztottként hány olyan követi jelentést készített ő, amely a bukaresti követ elé csak aláírásra került.² Belgrádi követsége idejéből sajnos szintén nagyon szórványos a levéltári anyag.

Szerencsére a fenti probléma olaszországi, és varsói kiküldetésének feldolgozását már nem érinti hátrányosan. Ennek megfelelően, jelen tanulmány célja, hogy bemutassa Hory András római és varsói állomáshelyén végzett külügyi munkásságát. Ebben különösen nagy jelentőséget tulajdonítottam Hory személyes véleményének és motivációi megvilágításának.

1934–1935 között Hory a külügyminiszter helyetteseként a Dísz téren teljesített szolgálatot. Ezen időszak részletezésére a dolgozat nem tér ki, tekintve, hogy a külügyi adminisztrációban végzett személyes munkavégzés rekonstruálása lehetetlen. Ma már nem lehet eldönteni, hogy az itt eltöltött idő alatt készült, Hory kézjegyét viselő iratok közül melyik tulajdonítható neki és melyik a külügyminisztériumi apparátus más alkalmazottainak. Ráadásul ki tudná azt ma már eldönteni, hogy Kánya Kálmán külügyminiszter által nyűgnek tartott adminisztratív feladatok közül mi mindent végzett el Hory úgy, hogy szerepének ma már semmi kézzelfogható nyoma nem maradt.

A dolgozatban nem térek ki sem a turnu severini tárgyalásokra, sem a második bécsi döntésben — akaratán kívül — játszott másodrendű szerepének részleteire, sem az erdélyi bevonulásra, tekintetbe véve, hogy személyes kutatásaim alapján sem kiegészíteni, sem cáfolni nem tudom mindazt, amely az említett eseményekkel kapcsolatban a Pritz Pál tanulmányával kiegészített Hory-visszaemlékezésekben nyomtatásban már részletesen megjelent³

2 Hory visszaemlékezéseinek tanúsága szerint számtalan ilyen volt, sőt, Dísz téri kollégái később elmondták neki, hogy több jelentésről — stílusuk alapján — tudták, hogy csak ő írhatta.

3 *Hory András: Bukaresttől Varsóig.* Szerk.: Pritz Pál. Bp., 1987.

Hory gondolkodásmódjának, világszemléletének jobb megértése végett, ahol ezt a forrásanyag lehetővé tette, kitérek személyes véleményének ismertetésére is. Követként, jelentéseiben maga is gyakran szabadkozott azért, mert jelentéseinek tárgya túllépte a szigorú értelemben vett politika határait, de hangsúlyozta, hogy mindezt elengedhetetlennek tartja a pusztá tények megértéséhez.

A felkészülés évei

Hory András nemesi származású családban, szeretetben nevelkedett a család kolozsvári otthonában. A gyermek Hory Bandi a magyar történelmi múlt tiszteletét, a '48-as hősök szeretett emlékét, a hazaszeretet levegőként szívta magába a meghitt otthon falai között. Szülei, a közeli rokonok becsületes, őszinte és gerinces életre nevelték, édesanyja meleg anyai gondoskodással vette körül. Hamar elsajátította az írás-olvasás tudományát, a házi tanítók mellett is szorgalmasan, jól tanult. A nagybátyja tulajdonában lévő, házukban szerkesztett kolozsvári „Ellenzék” című lap szerkesztőségében eltöltött órák mély benyomást tettek rá, a lap függetlenségi szelleme, a sajtó jelentőségének felismerése pályája során is hasznos és meghatározó tapasztalatként élt tovább.

Az iskola komoly lelki megpróbáltatást jelentett számára: nehezen illeszkedett be és többnyire magányos volt az iskolában. Társai csúfolkodásától tartva keményen tanult, nem engedett meg magának egyetlen rosszul sikerült felelet sem. Hamarosan új élmény motiválta: rokonuk királygyűrűs doktorrá avatása egyetlen nyugodt iskolaévet sem hagyott Hory számára. Jó eszű, okos fiú volt, emellett páratlan szorgalommal vetette bele magát a tanulásba. A nyári szünet előtt mindig kiderítette, mi lesz a következő év kötelező latin olvasmánya, így a meghitt, homoródi gyógyfürdön töltött családi nyaralások alatt előre felkészülhetett az első félévre, a szeptemberi iskolakezdés után pedig már a második félévre tanulhatott. Hatodikos korában a kiegyezésről írott dolgozatával első helyezést ért el a tanulmányi versenyen; ez volt az első alkalom, hogy egy politikai témában egyedül elmélyedve önálló tanulmányt készített. Nyelveket tanult, ennek apja nagy jelentőséget tulajdonított. A tanulás mellett szórakozásra, sportra, színházi látogatásokra is volt lehetősége; azonban mindig a kötelesség volt számára az első. Apja nagy hangsúlyt fektetett arra is, hogy fia világot lásson: a gimnáziumi és egyetemi évek alatt is több nyugat-európai ország meglátogatásának lehetőségét biztosította számára.

A kemény munka meghozta gyümölcsét: az érettségi és összes addigi bizonyítványa kitűnő tanulmányi eredményekről tanúskodtak.

A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem jogi karán folytatta tanulmányait; a bohém egyetemista életbe is belekóstolt — főleg párizsi ösztöndíja alkalmával —, de a királygyűrűs elismerés megszerzése mindennél fontosabb volt.

Az egyetem befejezése után a Hory a vármegyénél helyezkedett el, majd utolsó államvizsgáit követően, kiváló iskolai eredményeinek köszönhetően — hosszas várakozások után — 1909-ben átvethette a régóta áhított királyi elismerést. Doktorrá avatását követően a Darányi Ignác vezette Földművelésügyi Minisztériumba vették fel, mint fizetés nélküli segédfogalmazót. A minisztérium különböző osztályain eltöltött évek nem sok örömet szereztek számára. Szakmai kihívással akkori munkája nem járt, és azzal a reménnyel sem kecsegtetett, hogy régi álma — a külügyi szolgálat — megvalósulhat. Mint a többi kitüntetéssel diplomázó, ő is külföldi ösztöndíjat kapott: Franciaországban mélyítette tovább nemzetközi jogi és közgazdasági ismereteit. 1912-ben a Földművelésügyi Minisztérium Bukarestbe küldte, az ottani gazdasági szaktudósító mellé. A romániai kiküldetés után áthelyezték a minisztérium vámpolitikai osztályára, ami egy lépéssel közelebb vitte a diplomata karrierhez. A bécsi gazdasági tárgyalásokon megszerezte élete első diplomáciai tapasztalatait is. Amikor kitört az első világháború, frontszolgálatra kérte magát, de a minisztérium, mint nélkülözhetetlent, nem engedte. Orvosi igazolásra kapott eltávozással szökött ki a harctérre, itt azonban épp hogy csak belekóstolhatott a katonáskodásba. 1917 komoly fordulatot jelentett életében: Bukarestbe küldték a német kiszállítások ellenőrzésére. A Romániával folyt békétárgyalásokon való közreműködés további diplomáciai tapasztalatokkal gazdagította, az azt követő román szöszegés pedig életre szóló leckét jelentett számára. A központi hatalmak veresége után internálták és csak 1919 februárjában térhetett haza. Nem sokkal később újra áthelyezték. A Tanácsköztársaság kikiáltásának napján tette le hivatali esküjét: végre külügyi szolgálatba lépett. Valamivel később a Külügyi Népbiztosságból elbocsátották — ugyanúgy, mint mindenki mást, aki a Népköztársaságot megelőzően is valamelyik minisztérium kötelékébe tartozott — de a forradalmi rendszer bukása után újra igényt tartott munkájára a Külügyminisztérium.

A diplomata pályára nagyon módszeresen készült Hory: kiváló eredménnyel végzett iskolai tanulmányai, nyelvtudása jelentették az alapozást. A diákevek utazásai hasznos tapasztalatokkal gazdagították. A korabeli politikai eseményeket élénk érdeklődéssel figyelte, szívesen merült el egy-egy témában és kutatott annak mélyebb összefüggései után. Az „Ellenzék” című lapban később cikkeket is publikált, sőt az annexiós krízis idejében barátjával együtt önálló sajtóakcióba kezdtek. A külügyi szolgálatot megelőző külföldi kiküldetések is fontos ismeretekre tanították: későbbi kiváló kapcsolatteremtő képessége, vele született diplomáciai érzéke

itt sokat finomodott. Bármivel foglalkozott, mindig alapos munkát végzett, ez későbbi külügyi szolgálatában is jellemezte.

Hory húsz éven keresztül szolgálta hazáját a szó legnemesebb értelmében: 1921-ben megszervezte a romániai magyar követséget, ahol 1923 novemberéig dolgozott mint első beosztott tisztviselő, 1923 november végétől 1927 januárjáig a belgrádi követség, 1927 januárjának közepétől 1933 végéig a római követség vezetője volt. 1934 márciusától 1935 áprilisáig a Külügyminisztériumban a külügyminiszter állandó helyetteseként, utána 1939 novemberéig varsói követként szolgált. Később a németek tiltakozása miatt megbízást már nem kapott. 1940 augusztusában ő volt a Turnu Severinben tárgyaló magyar delegáció vezetője, azonban a bécsi tárgyalásokra utazó delegációból kihagyták és csak utólag — amikor azt szóvá tette — vették fel a listára, de szolgáltatásaira ott sem tartottak igényt. Ezután már nem is áltatta tovább a Külügyminisztérium: 1941 decemberében nyugdíjazták.

Bukarestben a követség megszervezése során az a cél lebegett előtte, hogy a diplomáciai kapcsolatok kiépítése révén normalizálódjon a két ország viszonya. Figyelmét elsősorban az erdélyi kisebbség sanyarú sorsának nyomon követésére összpontosította. Sajnálatos módon a trianoni békét követő román közeledéshez fűzött remények szertefoszlottak: a két ország között csupán technikai jellegű megállapodások születtek, az alapvető kérdésekben nem sikerült az álláspontokat egymáshoz közelebb hozni. Románia után a magyar külpolitika figyelme Belgrád felé fordult.

Horyt meglepetésként érte követi kinevezése és belgrádi kiküldetése alatt minden erejével azon volt, hogy a két ország közeledését elősegítse. Mindez nagyfokú elővigyázatosságot követelt, hiszen a kisantant bomlasztásának látszatát keltő külpolitika legkisebb jele is élénk francia tiltakozást és a kisantant részéről súlyos következményeket vont maga után. Ennélfogva a magyar külügyek irányítói is túlonúl óvatosak voltak — kivéve Horthy kormányzó mohácsi beszédét —, és nem sok támogatást adtak a magyar követnek a szerb-magyar barátság megalapozása érdekében. Arról nem is beszélve, hogy a Dísz tér „elfelejtette” közölni Horyval, hogy a magyarok Jugoszlávia iránti érdeklődése felkeltette Olaszország figyelmét, és az ekkor aktivizálódó magyar külpolitika fókusza időközben Belgrádból Rómába tevődött.

Az olaszországi misszió veztőjeként

Hory 1927 január végén érkezett új állomáshelyére, ahol Benito Mussolini, mint Olaszország miniszterelnöke 1927. február 7-én fogadta az ilyenkor szokásos be-

mutatkozó beszélgetésen. A bevezető udvariassági formulák után, eléggé szokatlan módon, Mussolini a két ország viszonyát mélyebben érintő kérdések megbeszélésébe bocsátokozott Hory követtel, ami kifejezte, hogy a közeledéshez komoly érdekeik fűződnek.⁴ Olasz kezdeményezésre került sor gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1927 márciusi látogatására, amely gróf Bethlen István miniszterelnök útját, valamint a szerződést volt hivatott előkészíteni. Bethlen római útjára 1927. április 4-én került sor, amelynek során — a magyar–olasz barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződés április 5-i aláírásával — eldőlt a magyar külpolitika aktuális orientációs kérdése: Jugoszlávia és Olaszország közül az utóbbi javára.

A szerződés Magyarországnak komoly külpolitikai sikert jelentett — ezzel egyidőben a kisananthoz fűződő viszony újra feszültebbé vált. Az a tudat, hogy a külpolitikai elszigeteltségünkől kitörhetünk, felerősítette a hivatalos politikai körökben észlelhető revíziós propagandát.⁵ Ezzel párhuzamosan pedig — a békeszerződés rendelkezéseinek figyelmen kívül hagyásával — megkezdődött Magyarország újrafelfegyverzése is.

Az olasz szövetség a magyar külpolitika számára egészen addig meghatározó volt, amíg — majdnem egy évtized elteltével — kiderült, hogy Olaszország nincs abban a helyzetben, hogy maradéktalanul támogathassa a magyar revizionista törekvéseket.⁶

Hory éves politikai jelentéseiben az olasz fasiszta rendszer számos érdekes vonását emelte ki. „A politikai pártok hiánya, felfogásoknak és meggyőződéseeknek a nyílt polémia kiküszöbölése folytán elmaradt megnyilvánulása”⁷ miatt nem is beszélhetünk a korabeli Olaszországban hagyományos, európai értelemben vett belpolitikáról, csak a fasiszta párt különböző szekciói közötti súrlódások észrevehetőek, azonban Mussolini dönti el, hogy melyik irányzat érvényesülhet és melyik nem. „A politikai irányzatokat képviselő politikai pártok hiányában a törvényhozói testületek (szénátus, kamara) tanácskozásai csak akadémikus jellegű szónoklatok és fejtegetések keretétül szolgálnak, míg a szorosan vett politikai események a fasiszta párt kebelén érlelődnek és kerülnek megoldásra.”⁸

4 *Karsai Elek*: Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek. Bp., 1969. 338. p.

5 Ilyenek voltak: Bethlen 1928-as debreceni beszéde, és 1929-es körrendelete; az előbbiben a trianoni határok revízióját jelölte meg fő célként, az utóbbiban pedig Magyarország integer helyreállítását. *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Bp., 1988. 110. p.)

6 *Juhász Gyula*: i. m. 107–109. p.

7 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1931./23. tétel

8 Uo.

Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Hory igen elnéző volt a fasiszmus diktatórikus megnyilvánulásaival szemben. Három nagy szakaszra bontotta az olasz fasiszta rendszer evolúcióját. A Marcia su Roma-tól az 1924-es választásokig tart az első lépcsőfok. Giacomo Matteotti szocialista képviselő meggyilkolása nyomán kibontakozó ellenzék megerősödéséig tart a második (ennek kezdetét Hory nem jelölte meg pontos évszámban), és az 1920-as évek második felétől kezdődik a harmadik. Az általa meghatározott szakaszokról így ír: „[a] fasiszmus, mint általában minden forradalmi akció két irányban hatott, mert konstruktív céljainak megvalósítása előtt kénytelen volt nagyméretű dekomponens és romboló munkát végezni.”⁹ azaz az akkori politikai és gazdasági berendezkedés romjait diktatórikus eszközökkel távolították el. 1924-től „[...] Mussolini és a többi fasiszta vezető nem volt vele tisztában, hogy a status quo-hoz való ragaszkodással milyen mértékben találják szembe magukat a fasiszta célkitűzések, ezért 1924-ben a fasiszta kormány letért a diktatúra útjáról és átmenetileg titkos választás alapján működő törvényhózzással gyakorolta a hatalmat”.¹⁰ Matteotti meggyilkolása nyomán egyre erősebb antifasiszta propaganda és ellenzék bontakozott ki, szerinte ez nyilvánvalóvá tette, hogy a fasiszta célkitűzéseket csak diktatórikus eszközökkel lehet megvalósítani.¹¹

Hory a túlkapásokban csupán — az ő szavait idézve — „az erőszakos rezsím árnyékában megjelenő vadhajtasokat” látta, és ezt szükséges rossznak tekintve, elismeréssel tekintett a fasiszta rendszerre, amely az ő tapasztalatai szerint a „fegyelmetlen olasz népet” kemény és gyümölcsöző munkára fogta.

Hory különös figyelmet szentelt annak, hogy „Mussolini a közhangulat felélénkítésére különböző manifesztációkat rendez”. Maga is jól látta, hogy a Duce szuggesztív ereje a tömegekre igen nagy hatást gyakorolt. A gazdasági válság mélyén, 1931-ben például 2 napos látogatást tett Nápolyban, amelynek célja: „[...] a fasiszta közvéleményt a gazdasági depresszió nyomása alól felszabadítani és a közvetlen találkozás élményével felvillanyozni.”¹²

Nagy szükség is volt erre, ugyanis a gazdasági világválság Olaszországot sem kímélte. Egyre gyakrabban került sor a kormánnyal és a rezsimmal szembeni kritikai megnyilvánulásokra. Minden nehézség (a kenyérgondok és a munkanélküliség növekedése) ellenére a fasiszta kormányzat meg tudta őrizni presztízsét. Hory is

⁹ MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23. tétel.

¹⁰ Ezen a ponton is meglehetősen elfogult Hory, ugyanis az 1924-es választások alkalmával páratlan erőszakkal és csalásokkal éltek, annak érdekében, hogy a fasiszta párt megszerezhesse a minősített többséget.

¹¹ MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23. tétel.

¹² MOL K 63 KÜM-209. cs.-1931./23./1. tétel.

rendszeresen és részletesen beszámolt a nép elégedetlenségét tükröző tünetekről és az antifasiszta mozgalom megerősödéséről, megnyilvánulásairól. Ezzel kapcsolatos meglátásait azonban a következőképpen összegezte: „a fasiszta kormány hajlandó szociális politikájának szélesítésére¹³ és ha kell megfelelő karhatalommal rendelkezik”.¹⁴ Más jelentésekkel összehasonlítva¹⁵ Hory — úgy tűnik — szinte alábecsülte a rendszerellenes megmozdulásokat, és úgy értékelte, hogy „van, aki a fasizmus árnyékában elkövetett igazságtalanságoknak és visszaéléseknek nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint kellene. [...] Éppen ezért referátumaimban arra törekedtem, hogy a bizonyára Magyarországra is eljutó minden komoly alapot nélkülöző mende-mondákat megelőzzem. [...] Ránk nézve ugyanis szerény véleményem szerint az a fontos, hogy a fasiszta rezsim, amellyel együtt dolgozunk, belátható időn keresztül stabil marad-e, avagy számolni kell annak megbomlásával”.¹⁶ Másrészről Horynak igaza volt abban, hogy az antifasiszta mozgalom izmosodása ellenére is töretlen volt Mussolini és rendszerének tekintélye (legalábbis azon „belátható időn” belül, amire Hory gondolhatott). Mussolini — ha nem is szimpatikus, de hatékony módon — kezelte a belpolitikában adódó nehézségeket, és még sokáig megőrizte hatalmát és tekintélyét.

Jugoszláviában — amellyel Olaszország viszonya igen ellenséges volt — gyakran került sor olaszellenes megnyilvánulásokra. Egy ilyen provokatív, ellenséges manifesztáció történt például 1932-ben, amikor Dalmáciában olasz emlékműveket romboltak le az ottaniak. Ennek hatására Olaszországban jugoszlávellenes tüntetések szerveződtek, amelyek egyikén — a tömeg követelésére — Mussolini is megjelent, és a Palazzo Venezia erkélyéről a következő szavakat intézte honfitársaihoz: „Eljön a nap, amikor a sértést elkövetők elveszik büntetésüket. Ezt megígérem nektek!” Hory a következőket jegyezte fel a Duce soron következő szenátusi felszólalásáról: „Beszédének nyugodt hangja kollégáim körében nagyon feltűnt, mert sokkal erélyesebb, sőt, harcias fellépésre voltak elkészülve. A Palazzo Venezia balkonjáról a tömeghez intézett szavak és a szenátusi beszéd közti különbség

13 Mussolini 1931-ben új direktívát hirdetett meg „A nép felé haladás” néven, amellyel a fasiszta párt szociálpolitikájának mélyítését tűzte ki célul.

14 MOL K 63 KÚM-209. cs.-1931./23./1. tétel.

15 A római követségre is megküldte a külügyminisztérium azt a jelentést, amelyet a gödöllői járás szolgabírája (Endre László) készített Velencéből kapott jelentés alapján. Ebben a nép nagyfokú elégedetlenségéről tudósítottak és félrevették az Itália végét jelző vészharangokat. MOL K 63 KÚM-209. cs.-1931./23./1. tétel.

16 Uo.

élénken illusztrálja azt a különbséget, amely a Duce, a fasisztavezér és Mussolini a külügyminiszter fellépése közt minden esetben konstatálható”.¹⁷

A korabeli olasz külpolitika elemzését érdemes Hory 1932-ből származó, „Kontradikciók a fasiszta külpolitikában” című jelentésével¹⁸ kezdeni, amely szintén minden olyan lényeges vonatkozást érint, amely meghatározó jelentőséggel bírt Hory római kiküldetésének idején.

Hory elsősorban azt említi, hogy Olaszország volt az első, amely hivatalosan sürgette a békemű revízióját. Tette ezt annak ellenére, hogy maga is jutott olyan területek birtokába, amelyekre a nemzetiségi elv alapján nem tarthatott volna igényt. Ezt a momentumot egyébként nem győzték eleget hangoztatni a status quo-ban érdekelt államok. Az olaszok revíziós célkitűzéseinek okát Hory az abszolút franciaellenességben látta. Olaszország első számú célja a felébredt nemzeti öntudat által követelt fasiszta célok megvalósítása volt, ez azonban a fennálló francia hegemonia alatt nem volt lehetséges. Ezért kellett először a revíziós célok megvalósításával megtörni a francia rendszer alapjait képező versailles-i erődítményt, hogy azután megnyíljon az út a Balkán és a „Mare Nostrum” felé. Így a háború után megszalatt és kijátszott Olaszország Afrikában, a távol-keleten kárpótolhatta volna magát és visszaszerezhetette volna Nizzát és Savoyát.

A második fő kérdés a lefegyverzés volt. Olaszország ezt ugyanis évek óta erőlyesen követelte, Genfben minden ezirányú javaslatot magáévá tett, és hajlandónak mutatkozott saját haderejét a legalacsonyabb szinten tartani. „Pedig — írja Hory — a fasiszta elgondolásból táplálkozó olasz kormány lelkileg minden — csak nem antimilitarista.” Katonai céljai között szerepelt a szárazföldi, légi, tengeri haderő fejlesztése. Az ifjúsági szervezetek is a legteljesebben militarista szelleműek, kereteik között nemcsak technikai, hanem lelki felkészítés is folyt. Ráadásul a rendes hadsereg mellett párthadsereg is működött, amely a „forradalom védelmére csak formálisan szolgál; [...] a nemzeti ideálok megvalósítására irányuló mussolinizmus konkrét és komoly célokat tűzött ki”. Hory a fenti ellentmondás feloldását abban látta, hogy a leszerelést az olasz politika magára nézve valójában nem gondolta komolyan, mégis erőltették, tudva, hogy ebben a kérdésben Franciaország nem engedhet. Ezt viszont felhasználhatták a nemzetközi diplomáciában arra, hogy a háborús eszközökhöz ragaszkodó francia politikát megpróbálják diszkreditálni. 1930-ban a Duce a Daily Mail¹⁹ igazgatójával folytatott beszélgetésében ezzel kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy Olaszország attól tart, hogy Franciaország

17 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1932./23. tétel.

18 Uo.

19 Angol konzervatív politikai napilap.

katonai hegemoniája a napóleoni koncepció megvalósítására törekszik, azaz Európában csak Franciaországnak és szatellitjeinek lehet katonai ereje.²⁰

A fasiszta külpolitika harmadik súlyos kérdése a Németországhoz fűződő viszony volt. Olaszország egy alkalmat sem mulasztott el arra, hogy a német törekvéseket a nemzetközi diplomácia fórumain támogassa. Pedig Németország talpraállítása nem volt feltétlenül olasz érdek. Érdekes itt Ilory 1932-ben papírra vetett jelentését — a későbbi történelmi események ismeretében — kicsit hosszabban idézni: „A versaillesi béklyóktól megszabadult Németország ha, ami feltehető, az előretörő nacionalizmus révén megszabadul a forradalmi tévelygésektől, s a rendszeres és szívós germán szellem ismét egy egységes gondolatban fogja össze a birodalmat, vissza fogja szerezni kontinentális jelentőségét. Vajon ezt a megizmosodott Németországot meg lehet-e majd állítani útjában? Ha egyszer végleg lemosták a fekete tábláról a háborús múlt paragrafusokba szedett számadását s a békeszerződéses kötelmeket, — amire ma Olaszország törekszik — vajon ki és mi fogja visszatartani Németországot természetes aspirációi megvalósításától? Lehetséges lesz-e az osztrák Anschlusst megakadályozni? A kelet és dél felé kiegészült német birodalom nem fogja-e a Brennt veszélyeztetni? Sőt valószínű, hogy Németország — miután visszaszerezte világpolitikai súlyát — a kisebb ellenállás irányába haladva, Olaszország közép-európai és balkáni pozícióit fogja veszélyeztetni.” Olaszország azonban — nagyhatalmi ábrándjait kergetve — kénytelen a német revansot is felkarolni, még akkor is, ha ezzel komoly politikai, gazdasági kockázatot vállal. A rizikóval az olasz külpolitika irányítói is tisztában voltak. Erre utalnak Von Hassel, olaszországi német követ Horynak tett kijelentései is. Az 1932-ben lezajlott beszélgetés során a német diplomata a következőket mondta: „Olaszország tényleg nem lekicsinylendő politikai akciókat hajtott végre Németországért, de ha kettejük viszonyáról van szó és a helyzet komolyra látszik fordulni, Olaszország takarodót fűj; Németország túlzott megerősödését nem kívánja.”²¹

Érdekes itt azt is idézni, hogy Mussolini (aki később csak az újságokból értesült arról, ha Hitler elfoglalt egy országot) 1930-ban hogyan nyilatkozott a feltörekvő német vezérről: „[...] sikerült neki nagy tömegeket megmozgatni és megszervezni. Következőleg kell, hogy kvalitásai legyenek. Eddig semmi ostobaságot nem követett el, az igaz, hogy az emberek az ostobaságokat akkor szokták elkövetni, amikor kormányra kerülnek”²².

20 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23./7. tétel.

21 Uo.

22 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23. tétel.

Amikor 1933 októberében a hitleri Németország küldöttsége látványos módon elhagyta a leszerelési konferenciát és kiléptek a Népszövetségből, Olaszország is új helyzetbe került, és a történeteket az akkori helyettes politikai igazgató a következőképpen kommentálta Horynak: „Olaszország célja az volt, hogy a németekkel elfogadtassa a lefegyverzést, a németek váratlan lépése miatt Olaszország már nem tudja áthidalni az ellentéteket és a kivárás álláspontjára helyezkedik”.²³

A sikeres olasz–francia közeledés eredményeképpen, brit–francia–olasz–német megállapodással 1933-ban létrejött az úgynevezett négyhatalmi paktum. Mivel ez az európai béke megőrzésének jelszavával, a revízióra vonatkozó passzusok elhagyásával született, Budapesten komoly csalódásokat szült, és a külpolitikai vezetésben megérlelte az „egyensúly politika”²⁴ koncepcióját. A résztvevő nagyhatalmaknak a megegyezés szellemével homlokegyenest ellenkező, valóságos szándékai miatt a paktum nem vált valósággá.

A poraiból felemelkedő német birodalom árnyéka látszólag mindkét oldalt arra ösztönözte, hogy gögös érzelmeit és bizalmatlanságát félretegye. Hory ezt így kommentálta: „Az Anschluss hangoztatása mintha kissé lehűtötte volna a barnaingesek iránti szimpátiát és a Hitler rezsim erőszakossága közelebb látszanak hozni egymáshoz Rómát és Párizst.” Mégis, Hory gondolatmenetében nem ez a gondolat a perdöntő, hanem az, amely szerint „mindez nem determinálja Mussolini politikáját”. „Az Anschluss veszély mégsem olyan mérvű, hogy az attól való félelem folytán Olaszország jövőbeni nagyságáról, amelynek gondolata nem csak Mussolini lelkében él, de amelyben egy egész generációt felnevelt, lemondva, egy tál lencsért eladhassa magát.” Horyt tudósította külügyminisztériuma arról is, hogy a budapesti francia követ bízik a francia–olasz közeledésben. Hory ezt azzal cáfolta meg, hogy szerinte Mussolinit csupán az indította a paktum életre keltésére, hogy azzal feloldja a már-már háborúval fenyegető olasz–francia ellentéteket, és a béke apostolaként fellépve „a neki imputált harcias tendenciákat elenyésztesse”, amíg az olasz fegyverkezési szint el nem éri a kívánatos nívót. Hory úgy vélte, hogy tévednek, amikor „Párizsban azt hiszik, hogy az Anschluss veszély miatt az olaszok majd be fogják érní a közvetlenül őket érintő kérdések rendezésével, és nem fogják bolygatni az ’egész Európát érdeklő’ szempontokat, azaz a közép-európai problémát.” Különben is, Hory úgy vélte, a lényegbevágó kérdésekben is áthidalhatatlan ellentétek feszülnek a két ország között: Olaszország nem mondhat le közép-euró-

23 MOL K 63 KÜM-210. cs.-1933./23./27. tétel.

24 Az ország revíziós céljainak érdekében egyszerre kívántak az olaszok és a németek támogatására építeni. A Kánya Kálmán külügyminiszter nevével fémjelzett korszak „tojástáncának” kezdete cz.

pai szerepéről, Franciaország viszont nem fogja ugyanott gondosan felépített politikai és katonai állásait feladni, és az is kérdéses, hogy Franciaország ki tudja-e elégíteni az olasz koloniális igényeket? Így aztán Hory arra a következtetésre jutott, hogy vagy a francia követ tévedett, vagy a francia külügyminisztérium, „Mussolini nagy politikai játszmája csak ezután kezdődik”.²⁵ (És valljuk be, igaza volt.)

Annak ellenére, hogy Olaszország és a Szovjetunió között alapvető ideológiai ellentétek feszültek, Hory római állomáshelyéről a két ország javuló viszonyáról számolt be. Bár akadtak feszültségek is, például Besszarábia 1927-es annektálásának elismerése körül²⁶, mégis, a közös — elsősorban a gazdasági — érdekek talán mindkét országot a jóviszony ápolására törekedett. Hory 1930-ban a következőket táviratozta az olasz külügyminiszter Litvinovval²⁷ történt megbeszéléseihez fűzött kommentárjáról: „Grandi²⁸ hozzáfűzte, hogy ne tulajdonítsunk találkozásnak nagyobb jelentőséget, Olaszország azért ápolja a viszonyt, mert többi hatalom elzárkózik előle, az így keletkezett kedvező hangulatot igyekszik gazdaságilag gyümölcösöztetni.”²⁹ Az olaszországi román követnek adott hivatalos információkról szóló jelentésből az olasz motivációk egy másikára is fény derül: „Grandi egy nappal előtte [Grandi és Litvinov találkozása] a külügyminisztériumba kérette Ghica román követet és Guariglia³⁰ útján tapintatosan informálta milánói utazás céljáról. Guariglia feladata az volt, hogy a román követet úgy nyugtassa meg, hogy bizonyos kétely és aggály mégis maradjon lelkében”.³¹

Horynak Guarigliával 1931 januárjában folytatott beszélgetéséről készített jelentés fényt derít a Romániával kapcsolatos olasz célokra és Hory ezzel kapcsolatos fenntartásaira is. Guariglia állítása szerint „Olaszország célja, hogy kellő időközönként a szovjet mumust Románia ellen kijátssza és ezt a temperatura emelkedést az olasz politika céljaira kihasználja. Ennek azonban nem szabad olyan messzire mennie, hogy Románia Szovjetuniótól való félelmében, magát Olaszor-

25 MOL K 63 KÜM-210. cs.-1933./23. tétel.

26 A román–olasz viszony komoly teherterele volt, hogy Mussolini sokáig nem volt hajlandó ratifikálni azt a Besszaráb protokollt, amelyhez Nagy Britannia és Franciaország már régen hozzájárultak. Az 1926-os román–olasz szerződés előkészítésekor Mussolini megígérte, hogy hamarosan országa is csatlakozik a szerződéshez. Erre 1927-ben került sor. Ezzel Olaszország hivatalosan is elismerte a román–szovjet határt. (Ádám Magda: A kisantant és Európa 1920–1929. Bp., 1989. 258–259. p.)

27 Makszim Makszimovics Litvinov szovjet külügyi népbiztos helyettese.

28 Dino Grandi olasz külügyminiszter.

29 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23./28. tétel.

30 Raffaello Guariglia, olasz diplomata.

31 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1930./23./28. tétel.

szágtól elhagyatva érezve, létét teljesen Franciaországhoz kösse”. Ezzel szemben Hory a következő álláspontot vallotta: „Bukaresti kormányok bármilyen összetételük is legyenek, politikájukban csak Franciaországhoz igazodhatnak. Erre kényszeríti őket a kisanant struktúrája és Lengyelországhoz való szoros kapcsolatuk. Róma felől megnyilvánuló kisebb előzékenységek csak arra jók, hogy a szovjet és fasiszta kormányok közötti flirtök miatti idegességet csillapítsák, de politikai irányuk oly természetesen és végzetesen adva van, hogy attól aligha fognak egy kapavágásnyira is eltérni”.³² Ez utóbbi, a kisanantra vonatkozó kijelentéssel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy az szinte szó szerint egyezik Kánya Kálmán nézetével.

Már az 1927 áprilisi Bethlen–Mussolini eszmecserék során felmerült annak a kérdése, hogy milyen segítséget várhatnánk olasz partnerünkötől a felfegyverzés ügyében. Az olasz kormány — még a világháborúból zsákmányolt készleteinek terhére — vállalta, hogy szállítani fog Magyarországnak. A titkos szállítmányokat azonban nem mindig sikerült titokban tartani: 1928 január elején Szentgotthárdnál az osztrák vámosok feltartóztattak egy fegyverekkel megrakott szerelvényt, amelyet Olaszországból adtak fel Varsóba. Mivel a vizsgálat során hamarosan gyanúsá vált a címzett és a feladó is, a magyar diplomáciának komoly erőfeszítéseibe került, hogy a nemzetközi botrányra dagadt incidens végére pontot tegyen.

A szerződés aláírását követő években a magyar és olasz külpolitika közös érdeke volt, hogy továbbfejlesszék együttműködésüket. Magyarország számára ez a külpolitikai mozgástér jelentős bővülést hozta, Olaszország pedig a balkáni és közép-európai országokkal (Bulgária, Albánia, Magyarország) kötött szerződéseire támaszkodva próbálta a közép-európai francia bástyát: a kisanantot megrendíteni. Az együttműködés őszinte szándékát a kölcsönös magas rangú látogatások és a baráti megnyilatkozások voltak hivatottak dokumentálni. (Ekkortól vált szokássá, hogy az újonnan kinevezett magyar miniszterelnökök első külföldi látogatása Rómába vezetett.) A kollaboráció pillére a status quo-ban érdekelt kisanant fellazítása volt, ami számos vonatkozásban olyan konkrét diplomáciai formát öltött, mint például a magyar fegyverkezési egyenjogúság támogatása, és Jugoszlávia leválasztására tett erőfeszítések.

A két rendszer ideológiai szempontból is közel állt egymáshoz. Az erős nacionalizmus, a trianoni rendszerrel való elégedetlenség, a tekintélyuralmi társadalmi berendezkedés mind olyan vonás volt, amely nagymértékben hozzájárult a két ország közeledéséhez. Ráadásul Magyarország olasz orientációját, — az aktivizáló-

32 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1931./23./31. tétel.

dó magyar külpolitika számára újra növekvő fontossággal bíró — Nagy Britannia szem ellenezte.

A két ország külpolitikai vonalvezetésében — a fentiekkel összhangban — több közös momentum is akadt: a revízió szükségességének hangoztatása, amire az olasz politika képviselői — Mussolinival az élen — minden alkalmat megragadtak. Ezekről Hory rendszeresen beszámolt. Mégis, alapvető különbség volt a két ország revizionista törekvései között. Olaszország az európai status quo megváltoztatásával, a területi gyarapodás révén nagyhatalmi szerepre áhítozott. Magyarország célja az I. világháború után elveszített területek visszaszerzése volt. Hory üdvözölte azt a tényt, hogy a „revansista törekvések élére egy győztes nagyhatalom került”, de mindemellett úgy nyilatkozott, hogy eme „Magyarország számára nagy horderejű körülménynek a jövőben mily következményei lesznek, azt egyelőre természetesen megítélni nem lehet”.³³

A másik lényeges kapcsolódási pont az osztrák kül- és belpolitikai irányvezetéssel való elégedetlenség és az Ausztriához fűződő viszony új alapokra való helyezésének igénye volt. Együttesen célul tűzték ki, hogy Ausztriát leválasztják a kisantról. Bethlen és Mussolini 1928 áprilisi találkozója alkalmával születtek meg az erre vonatkozó alapelvek. Lényegük abban állt, hogy a két ország összehangolt akcióval előkészíti az osztrák kormány megdöntését és hozzásegíti a jobboldali Heimwehr szervezetet a hatalom átvételéhez.³⁴ Bethlen közvetítette a Heimwehr vezetőinek kérését Mussolinihez, aki hajlandó volt arra, hogy az osztrák puccs előkészítésére kért pénzt és fegyvereket a Heimwehr rendelkezésére bocsássa. Kormányában azonban nem osztotta száz százalékosan álláspontját. Hory 1928. június 26-án kelt bizalmas magánlevelében a következőket írja: „Grandi úr³⁵ abszolúte nincs elragadtatva ettől az ideától, és előre számol egy botrányba dagadó fiaskóval. Kifejezésre is hozta előttem, hogy teljesíti a vett parancsot, bár az egész ügyet fantasztikusnak, túl veszélyesnek tartja”. Ugyanezen a napon kelt hivatalos jelentésében Hory az aggályokat nem említi, csupán a „vett parancsok teljesítéséről” tájékoztatta külügyminiszterét, valamint arról, hogy az olasz kormány, támogatása fejében, a Heimwehrtől írásos nyilatkozatot kért arra nézve, hogy „...az új regime részéről nem fognak dél-tiroli kérdésben³⁶ nehézségeket támasztani”.³⁷ Az

33 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1931./23. tétel.

34 Erről lásd részletesebben *Kerekes Lajos*: Ausztria hatvan éve 1918–1978; Gondolat Kiadó; Bp.; 1984. 106. és következő oldalak.

35 Az említett időszakban Mussolini külügyminisztere.

36 A saint-germani békeszerződés által Olaszországoz csatolt tartomány, az ott élő német nyelvű lakosság túlnyomó többsége miatt gyakran vált a két ország közötti súrlódások forrásává.

37 *Kursai Elek*: i. m. 396–398. p.

olasz kormány azonban hiába öntötte pénzét a Heimwehr pénzeszsákjába, szállította fegyvereit Ausztriába, hiába kért biztosítékokat, eredménytelenek voltak Bethlen István és Apor Gábor³⁸ tárgyalásai: a Heimwehr „Marsch auf Wien”, bécsi bevonulási tervei nem sikerültek, a Heimwehr hatalomátvétele több ízben is megíúsult.

Magyarország abban reménykedett, hogy Ausztria és Olaszország közelítésével megakadályozható, vagy legalábbis elodázható az Anschluss, aminek az elkerülése szintén közös érdek volt. Az Anschluss valószínűségének latolgatása, ha eltérő intenzitással is, mindig napirenden volt. Erről Hory 1933 januárjában Aloisi báró előtt a következőképpen nyilatkozott: „bármilyen kevésbé kíváncsias is [az Anschluss] magyar vagy olasz szempontból, az mégis egy közös fajiság érzésén alapuló természetes evolúció”³⁹. Ezzel szemben Grandi — Hory meglátása szerint — néhány évvel az előtt még nem foglalt el teljesen elutasító álláspontot, de ekkorra már a Palazzo Chigi⁴⁰ a „legridegebb negálás tézisét vallja”. Mindezek és Magyarország számtalan közvetítési kísérlete ellenére — amelyekben Hory is részt vett — a három ország politikai és gazdasági együttműködését rögzítő római jegyzőkönyv csak később (1934 márciusában) született meg.

Az olasz–magyar szerződés aláírása után a két ország gazdasági kapcsolatai kedvezően alakultak. Trianon után, a Monarchia szétesésével, a kisantant országokkal fennálló ellenséges viszony közepette, az ország külpolitikai elszigeteltségében igen kevés esély volt arra, hogy az ország agrártermék-feleslegének exportpiacot találjanak. Így aztán az olasz kapcsolatok fejlesztésének egyik meghatározó szempontja volt magyar oldalról a gazdasági együttműködés lehetőségeinek minél teljesebb kiaknázása. Folyamatos tárgyalások folytak a Magyarország számára folyósítandó olasz kölcsönökről, valamint magyar mezőgazdasági termékek megvásárlásáról, olasz iparcikkek importjéért cserébe. A gazdasági egyezkedések akkor futottak zátonyra, amikor gazdasági világválság hatásai Olaszországba is begyűrűztek. Az olasz diplomácia sajnálatának adott hangot, hogy adott pénzügyi és gazdasági nehézségei közepette nem részesítheti Magyarországot olyan kedvezményekben, mint szeretné. Ezzel nem csak a tervbe vett egyezményeket napolták el határozatlan időre, hanem a már lekötött kedvezményeket is felülvizsgálták és mérsékeltek.⁴¹

38 Az említett időszakban külügyminisztérium politikai osztályának vezetője.

39 MOL K 63 KÜM-210. cs.-1933./23. tétel.

40 Az olasz külügyminisztérium elnevezése, az otthonául szolgáló épület neve után.

41 Például az állatbehozatalra vonatkozó tarifákat 1932-ben revízió alá vette az olasz földművelésügyi tárca. (MOL K 63 KÜM-209. cs.-1932./23./1. tétel)

A gazdasági válság súlyos következményei miatt Magyarország 1931-ben újabb nagyobb összegű kölcsönre szorult. Megindultak a tárgyalások a londoni pénzügyi és politikai körök vezetőivel is, azonban ők sem voltak abban a helyzetben, hogy Magyarország segítségére siethettek volna. Mindemellett az sem állt érdekében, hogy az ország fizetésektelenné váljon, így hozzájárultak ahhoz, hogy Franciaországgal vegyük fel a tárgyalások fonalát. Ez természetesen Magyarország számára azzal a következménnyel járt, hogy a revíziós törekvéseket háttérbe kellett szorítani, amit a közvéleménnyel igen nehéz volt elfogadtatni, sőt, Olaszországban is gyanakvásra adott okot. A kormány azonban a gazdasági válság által kijelölt kényszerpályán futott és — nem lévén más választása — diplomáciai erőfeszítéseit az illetékes francia körök megnyerésének szentelte. Akciója eredményes volt: 1931. augusztus 14-én Párizsban egy ötmillió fontos kölcsönről szóló megállapodás született. A belpolitikai következmények súlya alatt Bethlen István miniszterelnök — a kormányzó jóváhagyása mellett — lemondott.

Olaszország vezető politikai köreiben a francia–magyar kölcsönszerződés nagyfokú idegességet váltott ki, és széles körű találgatásokra adott okot. Az ezzel kapcsolatos megnyilvánulások igen ellentmondásosak, ugyanis hol a megértő, hol a gyanakvó partner álláspontját tükrözik. Ősszel a fasiszta párt vezetősége még mindig azt akarta megtudni Horytól, hogy Franciaország milyen feltételekhez kötötte a legutóbbi kölcsönben való részvételt, és miért mondott le a Bethlen-kormány. Sőt ezzel kapcsolatban közölték Horyval, hogy „Magyarország vagy téves illúziókba ringatja magát, vagy lemondott területi és nemzeti követeléseiről”.⁴² Ezzel szemben Grandi úgy nyilatkozott Horynak, hogy egy pillanatig sem kételkedett a magyar kormány lojalitásában és azt is megérti, ha Magyarország más érintkezési pontokat is keres, hiszen Olaszországnak is érdeke, hogy Magyarország erős legyen. Mivel Olaszország nem tud minket megfelelőképpen támogatni, nem veheti rossz néven, ha a más oldalról jövő segítséget nem utasítjuk el.⁴³ Ezt az álláspontot erősítette meg Forges Davanzati⁴⁴ is Hory előtt, amikor 1932 januárjában kijelentette, hogy „Olaszország megérti, hogy Magyarország nehéz pénzügyi, gazdasági helyzetében Franciaországtól kért és kapott támogatást; ez az olasz–magyar barátságot nem zavarhatja”.⁴⁵

1932 őszére Károlyi Gyula kormánya is megbukott és október 1-én sor került Gömbös Gyula miniszterelnökké való kinevezésére. Gömbös Bethlen megkezdett

42 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1931./23./7. tétel.

43 Uo.

44 A fasiszta nagytanács tagja.

45 MOL K 63 KÜM-209. cs.-1932./23./1. tétel.

külpolitikai irányvonalát követte: Olaszországgal szoros barátságra és Németországgal erőteljesebb kapcsolatok kiépítésére törekedett. Ennek jegyében utazott novemberben Rómába, és Mussolinivel folytatott megbeszélésein megerősítette az olasz-osztrák-magyar vámunió tervét.

Tanácskozásokat folytattak a „jugoszláv felbomlási folyamat” felgyorsításának lehetőségeiről, és megállapodtak a horvát és macedón szeparatista mozgalmak támogatásáról. Megegyeztek abban, hogy kereskedelmi kedvezményt nyújt egymásnak a két ország, és Mussolini felajánlotta, hogy támogatja Magyarországot fegyverkezési egyenjogúságának visszaszerzésében, valamint újra-felfegyverkezésében. (Ez utóbbi a szentgotthárdi incidenshez hasonlóan, „hírtengeri ügy” néven megint csúfos nemzetközi hullámokat felkavaró botrányba fulladt.⁴⁶)

Hory római állomáshelyén is felhasznált minden rendelkezésére álló eszközt arra, hogy a romániai magyar kisebbségek ügyében fellépjen és az erdélyi magyarságot ért sérelmekre az olasz politikai vezetők figyelmét is felhívja.

Hory Andrást — 7 éves olaszországi szolgálatának elismeréseképpen — 1934-ben kinevezték a külügyminiszter állandó helyettesének. Új megbízatásában azonban nem sok öröme volt, mivel megfosztották attól az önállóságtól, amelyet követként élvezett. A Dísz téren kellett ellátnia mindazon teendőket, amelyeket Kánya Kálmán külügyminiszter „házmesteri teendőknek” minősített. Egy év múlva Kánya újabb kinevezésről értesítette a diplomatát: a korabeli magyar külpolitika által „halott poszttnak” minősített lengyel fővárosba akkreditálták.

Követként Varsóban

A lengyel külpolitika legfőbb irányítója Józef Beck külügyminiszter volt Hory ki-
küldetésének idején. Beck a Piłsudski-féle politikai örökség részese volt, személye garancia volt a marsall által lefektetett külpolitikai irányvonal megtartására. Ennek lényege: a lengyel állami függetlenség és mozgásszabadság megtartása, kiegyen-

⁴⁶ 1933. januárjában Olaszországból 6500 puskát és 200 gépfegyvert szállítottak az Ausztriában található hírtengeri fegyvergyárba javításra. A kész fegyverek végállomása Magyarország lett volna. A brit és a francia kormány követeik útján Bécsben, Rómában és Budapesten kértek magyarázatot a történetekre. Az osztrák diplomácia arra hivatkozott, hogy a békeszerződés nem tiltja, hogy más nemzetek fegyvereit megjavítsák. Az olasz kormány azzal védekezett, hogy nincs olyan szerződés, amely előírná számára, hogy régi fegyvereit hol javíttassa. A magyar politikusok pedig tagadták, hogy a szállítmány várományosa Magyarország lett volna. (*Juhász Gyula*: i. m. 135. p.)

súlyozott viszony kialakítása a két fenyegető szomszédos nagyhatalommal: Németországgal és a Szovjetunióval. A külpolitikai kihívások önálló megoldása a blokkonkívüliség jegyében. Beck külügyministersége egyben a „német kurzus” folytatását is jelentette, amely gyakran állította Beck személyét a kritikák és heves politikai támadások kereszttüzébe, különösen azért, mert nem kis diplomáciai erőfeszítéseket követelt a hagyományos francia szövetségi viszony és a Németországgal való politikai flörtök összehangolása, csakúgy, mint a Romániával való szövetség fenntartása és a magyar baráti gesztusok egyidejű viszonzása.

Németország megerősödésével azelőtt soha nem látott fegyverkezési hajszá bontakozott ki Európában. Ennek jelei már akkor is érezhetőek voltak, amikor Hory megkezdte varsói kiküldetését. A diplomáciai karban kibontakozó pesszimizmusról 1935-ben következőképpen jelentett:⁴⁷ kollégái megítélése szerint nem volt esély az akkori „politikai és gazdasági helyzetből való békés kibontakozásra”. A lefegyverzési konferencia megbukott, és a fegyverkezést már nem lehet megállítani, hiszen a hadiipar rengeteg embernek ad munkát. A politikai feszültség okát a hitleri Németországban látták, amely már szétfeszítette a versailles-i béklyókat és azt várták, hogy amint eléri a megfelelő katonai nívót, nem riad vissza attól, hogy revansot vegyen 1918-ért. A missziók tagjai mind egyetértettek abban, hogy a helyzet összeütközéssel fenyeget, eltérés csak abban volt, ki mikorra jósolta a háború kitörésének időpontját. Maga Hory ezzel nem azonosult teljesen, jelentését a következőkkel zárta: „Talán a lengyel külügyminisztérium igen szűkszavú lévén, konkrét információk hiányában, a politikai elképzeléseknek nagyobb tér nyílik, mint más állomáshelyeken.”

Hory Piłsudski halálának évében érkezett állomáshelyére. Józef Beck lengyel külügyminiszter már első találkozásuk alkalmával biztosította arról, hogy a marsall halálával nem áll be semmilyen változás Lengyelországnak Magyarország iránt táplált barátságában.⁴⁸ Azon kívül, hogy más beszélgetések alkalmával is biztosította Beck Horyt személyes szimpátiájáról a magyarok iránt — ami többek között táplálkozott, hogy a háború idején a magyar hadsereg kötelékében is szolgált — több olyan európai kérdés szóba került köztük, amely megcsillantotta a két ország diplomáciai együttműködésének lehetőségét. Ilyen volt például a dunai-konföderáció-tervezet, amelyet a lengyelek csak abban az esetben támogattak volna, ha az Magyarország érdekeit nem sérti, valamint a fegyverkezés kérdése, amellyel kapcsolatban Beck semmilyen diszkriminációt nem kívánt támogatni. A

47 MOL K 63 KÜM-155. cs.-1935./17. tétel.

48 MOL K 63 KÜM-155. cs.-1935./17. tétel.

marseilles-i merényletben — szintén Pilsudski álláspontjának megfelelően — Lengyelország nem csatlakozott a szankciókat szorgalmazó országok táborához.

A lengyel–magyar politikai kollaboráció keretei azonban — a kölcsönös szándékok és jóindulat ellenére — meglehetősen szűkre voltak szabva. Beck 1935-ben tett kijelentése szerint, amíg életben van a román–lengyel szerződés, addig a lengyelek nem cselekedhetnek ennek sérelmére. Ezzel egyidőben a lengyel kormány nagyra értékelte Magyarország diszkrécióját és „tartózkodását nem tudja be a készség hiányának”.⁴⁹ Így a két nép barátságának megnyilvánulásai kimerültek a visszafogott baráti gesztusokban, kölcsönös látogatásokban, valamint az ezek nyomán megszülető, többnyire kulturális együttműködési megállapodásokban. Hory tisztában volt lehetőségeivel, ennek megfelelően kisebb célokat tűzött ki, mint például a két ország közötti propaganda együttműködés, valamint a két nemzet közötti barátságos érzelmek kifejezése.

A lengyel kormány örömmel vette volna a magyar–jugoszláv közeledést, és ebben közvetítését is felajánlotta. Azonban a magyar külügyminisztérium és így Hory is — annak elismerése mellett, hogy Jugoszláviával szemben álltak fenn a legkisebb területi követeléseink, valamint a szerb nemzet irányában a magyarok nem tápláltak különösebb ellenszenvet — a magyar kisebbség „brutális elnyomatására” való hivatkozással kijelentette, hogy egyelőre nem lehet szó közeledésről.⁵⁰

A francia–lengyel viszony alakulása Hory jelentéseinek rendszeresen visszatérő témája volt. A trianoni szerződések után Franciaország kelet-európai politikájának egyik fő bástyáját Lengyelországban látta. Ennek jegyében részesítette támogatásában és 1921 februárjában szövetségre is léptek egymással. Pilsudski külpolitikai hagyatéka azonban a teljes lengyel szuverenitás és a nemzeti önállóság talajára épült, és nem tűrt semmilyen idegen — még francia — befolyást sem. Amikor a lengyel nemzeti célok függvényében meghatározott politikai szándékok ellentétbe kerültek Franciaország érdekeivel, a két ország viszonya feszültté vált. A kisan-tantellenes lengyel politika, Beck „német kurzusa”, a dunai konföderáció megtorpedózása felzaklatta a francia külpolitikai kedélyeket, és a francia diplomácia — arra való hivatkozással, hogy Lengyelország Franciaországnak köszönheti önálló nemzeti létét — elfogadhatatlannak minősítette a lengyel külpolitikát. A cseh krízis és Kárpátalja után Párizsban fennhangon hibáztatták Beck politikáját, amely „a magyar érdekek túlzott támogatása folytán céltalan fiaskót szenvedett”. Azt is hangsúlyozták, hogy Magyarország kénytelen politikájában Németországra tá-

49 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./7. tétel.

50 Uo.

maszkodni, ezért Lengyelországnak nem érdemes a közös határért dolgozni — jelentette 1939 februárjában Hory Varsóból.⁵¹

Lengyelország és Csehszlovákia között a trianoni békekötés óta, Teschen-Szilézia miatt súlyos ellentétek feszültek. Az ellenséges cseh–lengyel viszonyról Hory igen gyakran számolt be jelentéseiben. Annak ellenére, hogy 1936-ban még — Hory szavaival élve — „Krofta optimizmusa határtalan” volt, a követ meglátása szerint „Lengyelországban Csehszlovákiára nézve kedvező evolúcióval nem lehetett számolni” és bár Lengyelországnak nem voltak agresszív céljai Csehszlovákiával szemben, a „non-agressio-tól hosszú az út a barátságig”.⁵² A lengyel álláspont oly merev volt mindvégig, hogy a francia szövetséges unszolásának sem engedtek, és még a felajánlott közvetítést sem voltak hajlandók elfogadni.

Hory varsói állomáshelyén a lengyel–román szerződéses viszony hullámozó alakulásának lehetett szemtanúja. A kölcsönös bizalmatlanság, különösen annak Lengyelország részéről Titulescu⁵³ irányában megmutatkozó jelei, volt a legfőbb probléma. Ráadásul a francia–szovjet és a csehszlovák–szovjet egyezmények után Románia fokozott érdeklődéssel fordult a Szovjetunió felé. Ez komoly kételyeket ébresztett a lengyel vezetőkben Románia szövetségesi értéke iránt, hiszen a „Franciaország, Csehország és Szovjetország közötti kölcsönös segítségnyújtási szerződés Lengyelország érdekei ellen való volt”.⁵⁴ Hory Kobylańskinak⁵⁵ feltett ama kérdésére, hogy mi lesz, ha továbbfejlődik a román–szovjet viszony, azt a választ kapta, hogy akkor „egész politikánkat nagyon alapos vizsgálat alá kell venni”.⁵⁶ Erre azonban nem került sor: 1935 márciusában a szerződés — meghosszabbítási záradéka révén — 5 évre „automatic” meghosszabbított. Titulescu 1936-ban bekövetkezett bukása Lengyelországban leplezetlen kárörömet okozott és a kölcsönös bizalom újjáéledésének jegyében újra megkezdődtek a két ország közötti tárgyalások és magas rangú vezetők látogatásaira is sor kerülhetett. Sőt, 1937-ben az egymáshoz akkreditált követségeket kölcsönösen nagyköveti rangra emelték. A kapcsolatok felélédeése azonban kiváltotta a francia szövetséges nemtetszését. 1937-ben a varsói francia követ „a külügyminiszter előtt rámutatott, hogy Beck bukaresti szereplése, a francia kollektív biztonság és a Népszövetség el-

51 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./7. tétel.

52 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1937./17./31. tétel.

53 Nicolae Titulescu román külügyminiszter.

54 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./28. tétel.

55 Tadeusz Kobylański, a lengyel külügyminisztérium politikai osztályfőnöke.

56 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./7. tétel.

leni fellépése, a kisantant Magyarország érdekéből való megbontására irányuló tevékenysége Párizsban kedvezőtlen benyomást tett”.⁵⁷

A mindenkori viszony alakulásának függvényében Lengyelország több-kevesebb diplomáciai aktivitást próbált kifejteni a magyar–román közeledés előmozdítása érdekében is. Titulescu idején maguk is némi szkepticizmust árultak el, azonban amint helyreállt a lengyel–román viszony, a lengyel külügyminisztérium Horynak is erősen azt szuggerálta, hogy a megváltozott viszonyok új lehetőségeket teremtettek a magyar–román ellentétek elsimítására. Hory mindvégig hangsúlyozta a magyar kormány hivatalos álláspontját, amely szerint Magyarország nem engedi, hogy fegyverkezési egyenjogúsága alku tárgyát képezze, és bárminemű közeledés első számú feltétele a magyar kisebbség helyzetének megváltozása. Emellett kifejtette saját tapasztalataiból táplálkozó azon meglátását is, amely szerint a románokban nem lehet megbízni. Magyarországot a Monarchiával kötött különbéke után 1917-ben háttatámadták, az 1918-as különbékét is megszegették, és a trianoni időszak tapasztalatai alapján Hory többször is hangsúlyozta, hogy a románok „nem fognak az egyik napról a másikra megváltozni”.⁵⁸ Mindemelllett Lengyelország egytől-egyig visszautasított minden olyan román részről megfogalmazott kritikát, amely a Magyarországgal szemben megnyilvánuló baráti gesztusokat illette. Komoly oka a kritikára a románoknak nemigen akadt, hiszen a lengyel diplomácia Magyarországot — éppen román szövetségese miatt — kellő visszafogottsággal és tapintattal kezelte.

Az Anschluss után a lengyel politikai körök azon meglátásuknak adtak hangot Hory előtt, hogy „Romániában azt hiszik, hogy Magyarország nem érzi magát biztonságban és így hajlandók lesznek esetleg olcsón megegyezni”.⁵⁹ A megegyezés azonban még mindig késett...

A csehszlovák krízis idején újabb komplikációk adódtak a lengyel–román viszonyban: 1938-ban Románia még erősen ellenezte a magyar–lengyel közös határ létrehozását, arra való hivatkozással, hogy a kárpátaljai területekre maga tart igényt, hogy Csehszlovákiával közvetlen kapcsolatot létesíthessen. 1939-ben álláspontjuk azonban megváltozott és a közös határt nem helytelenítették, viszont a katonai akció révén megszerzendő területek több részére is igényt tartottak, és ezt a lengyel diplomácia révén juttatták Magyarország tudomására.

Nagyon érdekes, hogy a lengyel politikai vezetés miközben saját ügyeiben hagyta saját kételyeit a német ígéretek által elaltatni, Magyarországot illetően

57 MOL K. 63 KÜM-157. cs.-1937./17./7. tétel.

58 MOL K. 63 KÜM-158. cs.-1937./17./31. tétel.

59 DIMK II. kötet, 309. p.

időnként kivételes éleslátásról tett tanúbizonyságot. Például hamar felismerték azt, hogy Németország a csehszlovák kérdés ügyében szinte versenyeztette az egymással szembenálló Romániát és Magyarországot. 1939. március 20-án, Łubieński⁶⁰ egy bizalmas magánbeszélgetés során a következőket mondta varsói követünknek: „Benyomásunk szerint Németország kétszínű politikát folytat. Egyfelől biztatja Magyarországot Románia ellen, másfelől Bukaresttel is tárgyal. Célja az, hogy két országot egymás ellen kijátszva, gazdasági előnyöket biztosítson magának”.⁶¹ Öt nappal később Łubieński és Kobylański társaságában lefolytatott beszélgetése alapján a következőket jelentette Hory Budapestre: a lengyel vezetők azért szuggerrálták, hogy Magyarország legyen engedékeny Romániával szemben, mert ezzel elháríthatják volna a közeledés útjában álló akadályokat és megakadályozhatták volna a német terveket. Sajnos ez akkor nem sikerült, így a lengyel külpolitika prominens személyiségei szerint Magyarország számára két megoldás maradt: vagy kibékül Romániával, és hátvédet biztosít magának a német expanzióval szemben vagy „játékszer lesz Németország kezében”.⁶²

Hory jelentéseiben a lengyel–szovjet relációról is beszámolt. A két ország között fennálló megneemtámadási szerződés ellenére — Nicolae Titulescu miniszter-sége idején felélénkülő szovjet–csehszlovák és a szovjet–francia közeledés hatására —, a két szomszédos állam viszonya sokat romlott. Pilsudski külpolitikai elgondolása alapján azonban Lengyelország számára alapvető szempont volt, hogy keletről fenyegető szomszédjával is kiegyensúlyozott kapcsolatokat létesítsen, amire a román–szovjet viszony intenzitásának alábbhagyásával lehetőség is nyílt, majd a fenyegető német törekvések árnyékában a viszony további erősödése is bekövetkezett.

Hory kiküldetésének kezdetén az akkori olasz követség komoly aktivitást fejtett ki a Varsó–Róma politikai vonal kiépítése végett. 1937-ben Hory jelentéseinek tónusa már megváltozott, Valentino báró kinevezése után a lengyel–olasz kapcsolatok még mindig szívélyesnek hatottak, és Becknek „az a benyomása, hogy az olasz kormány minden eshetőséget figyelembe véve, nyitva akarja tartani a kaput Varsó felé”,⁶³ de az olasz diplomáciai erőfeszítések csökkeni látszottak. Mindez azzal magyarázható, hogy a német expanzióval szemben szorgalmazott horizontális tengely ugyan szerepelt az olasz külpolitika céljai között, de Németországra való rá-

60 Gr. Michał Tomasz Łubieński, a lengyel külügyminisztérium kabinetfőnöke.

61 DIMK III. kötet, 629. p.

62 DIMK IV. kötet, 112. p.

63 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17./27. tétel.

utaltságuk növekedésével párhuzamosan csökkent annak lehetősége, hogy ezt az európai politika platformján nyíltan forszírozzák.

Olaszország etiópiai kalandjával kapcsolatban Lengyelország igen kényes helyzetbe került, ugyanis a tradicionálisan jó viszony ellenére, kénytelen volt a Népszövetségben a szankciókat megszavazók csoportjához csatlakozni. Tette ezt azért, mert egyrészt maga is fontos szerepet játszott a genfi indítvány kidolgozásában, másrészt pedig „Lengyelország sose tudhatja, hogy mikor merül fel Németországgal vagy Szovjetországgal olyan kérdés, ami a békét fenyegeti és így a Népszövetség segítségéért kéne folyamodnia, ezért alkalmazkodnia kell a genfi egyezmény diszciplínájához”.⁶⁴

Kobyłański 1935. októberében, Horynak tett kijelentései alapján Lengyelország megértéssel viseltetett Magyarország álláspontja iránt⁶⁵ és azt „a magyar–olasz barátság logikus következményének tartották”, de „figyelembe véve az európai fasisztaellenes hangulatot”, utaltak arra, hogy „Magyarország helyzete nehéz lesz”.⁶⁶ A lengyel politikusok csupán amiatt aggódtak, hogy talán létezik egy olyan szerződés, amely nem is engedne más lehetőséget hazánk számára. Ezt a feltételezést azonban Hory a leghatározottabban elutasította.⁶⁷

Hory beszámolója szerint a lengyel közvélemény általában elítélte a fasiszta akciót, azt egy független állam elleni agressziónak tartották. Igen érdekes az a momentum, amely az olaszok abesszíniai kalandja kapcsán is megjelent a korabeli európai politikai gondolkodásában, és Hory fejtegetésében is nyomára bukkanhatunk. Gyakori volt az a meglátás, amely minden, a két világháború között bekövetkező politikai feszültség mögött az ideológiák harcát látta. Ezt Hory a konkrét szituációban „voltaképpen az internacionalizmusnak és a szabadkőművességnek a fasiszta rendszer elleni harcában” látta megtestesülni 1935-ben.⁶⁸

Lengyelország Ausztria ügyeiben „nem volt közvetlenül érintve”, de azzal, hogy Ausztria Németország befolyása alá kerülhet, már 1936-ban számoltak.⁶⁹ Az Anschluss-t a lengyel politikai körök alapvetően „elkerülhetetlennek tartják, de végső következtetést nem vonták még le”. A lengyelek — ami a következményeket illeti — mégis elsősorban abban bíztak, hogy Németország etnikai alapon elégi majd ki étvágját és kelet felé nem kell a német expanzió veszélyével kalku-

64 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./25. tétel.

65 Magyarország — korábbi álláspontját váratlanul megváltoztatva — a szankciók ellen szavazott.

66 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./7. tétel.

67 Uo.

68 Uo.

69 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1936./17. tétel.

lálni. Az 1938 márciusi Anschluss a politikai köröket nem érte váratlanul, nem úgy a lengyel társadalmat, amelyet a német szomszéd megerősödése elgondolkodtatót, és arra a következtetésre jutott, hogy Csehszlovákia sorsa meg van pecsételve, és így talán majd lehetőség nyílik a magyar–lengyel kapcsolatok erősítésére.⁷⁰

1938 decemberétől a magyar–lengyel viszonyban elhidegülés állt be, ugyanis Magyarország „energiahiányának” tudták be, hogy 1938-ban a közös határra vonatkozó katonai akció elmaradt, és ezzel Lengyelország olvasatában „Magyarország lehetővé tette Németország kárpátaljai és szlovákiai előretörését”.

1939 március közepén Németország protektorátus címén bekebelezte Cseh- és Morvaországot, fennhatóságát Szlovákiára is kiterjesztette, elfoglalta Memelt és úgyszólván pár órán belül közölte a lengyelekkel Danzigra vonatkozó igényeit. Ekkor a „németek iránti ellenszenv elementáris erővel robbant ki” a lengyel közvéleményben. A hivatalos politikai körök rezignáltan vették tudomásul, hogy „a németek az addig vallott faji és etnográfiai elvektől elszakadtak és nem látszanak magukat korábbi kijelentéseik által feszélyezni”.⁷¹ Lengyelország előzetes tájékoztatásának elmaradása, valamint az a tény, hogy Csehszlovákia végleges feldarabolása nem elképzeléseik szerint történt (Magyarország rovására, Németország túlzott megerősödésére Szlovákia német függőségbe került) súlyos csalódásokat szült. Memel bekebelezése pedig riadalmat keltett, hiszen — Beck kijelentései alapján — Lengyelország ugyan nem tartozik a memeli egyezményt aláíró hatalmak közé, és így nemzetközi jogilag nincs érintve, viszont ha Németország ebben a régióban tovább kalandozna, az komoly komplikációkat idézhetne elő.⁷² A nehézségek elkerülése végett a britek garanciális szerződéseket kötöttek Lengyelországgal, majd Romániával és Görögországgal is.

Amikor Hitler 1939. április 28-án felmondta az 1934-es szerződést, nagy meglepetést okozott, a két ország közötti feszültség egyre elviselhetetlenebbé vált. Komoly teherterheléssel volt a két ország viszonyában a kisebbségi kérdés is, amely kiváló eszközt nyújtott a német külpolitika számára arra, hogy a feszültséget a neki megfelelő szinten tartsa. 1937-ben kölcsönös kormánynyilatkozatokkal fejezte ki a két kormányzat szándékát a kisebbségi sérelmek orvoslására. A szándék azonban nem kelt életre a papírról...

Piłsudski nem tévedett akkor, amikor Danziggal kapcsolatban a következő tanácsot adta külügyminiszterének: „Kísérje mindenkor éber figyelemmel a danzigai helyzetet és a német politika erre vonatkozó lépéseit, mert Danzig mindig pontos

70 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17. tétel.

71 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17. tétel.

72 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./25. tétel.

hőmérője lesz Németország Lengyelországgal szembeni valódi szándékainak.”⁷³ Hory 1936-ból származó jelentésében azt írja, hogy a danzigi probléma állandóan jelen van, hol latens, hol akut formában, és állandóan feszélyezi a német–lengyel viszonyt. Danzigban a legutóbbi választásokon hatalomra jutott nemzeti szocialista párt totalitási politikája, a helyi hatóságok durva túlkapásai, majd az 1939-ben végrehajtott katonai intézkedések⁷⁴ súlyos jelzések voltak; mégis: a lengyel vezetés az utolsó pillanatig hitt a „békés kibontakozás lehetőségében”, mindamellett, hogy azt is nagyon határozottan leszögezte, hogy Danzighoz vitális érdekei fűződnek és ezt készek mindenáron megvédeni: a status quo sérülését nem tűrhetik el.

Négy hónappal a második világháború kitörése előtt Hory András a következő sorokat vetette papírra: „Lehetséges, hogy Hitler — ha önálló ítéletét helytelen beállítással meg nem zavarják⁷⁵ — ma már maga is látja, hogy a hűrt tovább feszíteni csak akkor érdemes, ha egy európai háború kirobbantása a jelen pillanatban kívánatos és hogy a chance-ok az ő oldalán vannak. Hogy valóban így van, kívülesik megítélésem körén. De azt ösztönösen érzem, hogy egy német agresszió olyan világégést jelentene, amely maga alá temetné Németországot, de talán az egész európai rendet is. Ebből az új világháborúból győztesen csak Moszkva kerülhetne ki.” Azt, hogy az esélyek Németország oldalán voltak, varsói állomáshelyén tényleg nem tudhatta Hory. Azt viszont, hogy ösztönös megérzése mennyire helyes volt, maga is megtapasztalhatta...

Hory 1939 nyarán, a német–lengyel feszültség tetőfokán, Mirosław Arcisewski helyettes külügyi államtitkárral folytatott beszélgetéséről készített jelentése két fontos momentumot emel ki a lengyel külpolitikai gondolkodást meghatározó tényezők közül: az egyik a lengyel katonai fölénybe vetett erős hit, a másik Hitler személyének téves megítélése. A német csali-diplomácia horgát lenyelve, a lengyel politikusok Hitlert csak jól hangzó ígéretei alapján ítélték meg, az agresszív német megnyilvánulásokat a Hitlert körülvevő hatalmi klikknek tulajdonították. „[...] [Arcisewski] az asztalra csapott és emelt hangon mondta: „Most már úgy látszik le kell számolni Németországgal. Ha Hitler Ribbentrop eszelős politikájának enged, és tovább halad ezen az úton, úgy ki kell irtani azt a rendszert, amely az egész világra csak végzetes lehet”.

73 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./7. tétel.

74 Freikops és Heimwehr csapatok toborzása, fegyverek becsempészése, erődtímenyek felépítése.

75 Valószínű, hogy Hory is osztotta azt a téves nézetet, hogy Hitler inkább reálpolitikus és az erőszakos német célokat tulajdonképpen Ribbentrop és más, Hitlerhez közelálló politikusok képviselik.

Maga Hory is osztotta azt a mindent átható lengyel gondolatot, hogy háborús összeütközés esetén Lengyelország veszélyes ellenfele lehet Németországnak. Erről árulkodik 1938-as jelentése is, amelyben arról tudósít, hogy a Berlin és Varsó között lefolytatott politikai megbeszéléseknek gyakran képezte tárgyát az, hogy visszatartsák Lengyelországot attól, hogy egy esetleges Csehszlovákia ellen indított akcióban a nyugati nagyhatalmak oldalára álljon. Hory meglátása szerint „Lengyelország háborús magatartása Németország számára döntő, mert Németországnak, ha a 34 milliós, jól felfegyverzett és különösen légügyi téren igen erős Lengyelországot is háborús ellenfélnek kellett volna számíttania, nehezen vállalhatta volna a konflgráció veszélyét. Ha pedig ezt mégis megkockáztatta volna, úgy alig szenved kétséget, hogy az a német birodalom bukásához vezetett volna”.⁷⁶ (Amikor 1939-ben a német bombázások elől menekült Hory Varsóból, csalódottan kellett tapasztalnia, hogy a fenti elképzelés alapján volt téves.)

Voltak a lengyel külpolitikában persze kevésbé elfogult és a valós helyzet pontosabb értékeléséről árulkodó megnyilvánulások és elgondolások is. Horynak 1936-ban egy beszélgetés alkalmával Janusz Radzivil herceg — akit Hory szerint egyébként a német orientáció hívének tartottak — ama véleményének adott hangot, hogy „Németország fegyverkezési tempóját aggályosnak tartja, annak célja még nem világos előtte, de biztos benne, hogy háborúhoz fog vezetni”.⁷⁷

A varsói diplomáciai körök 1938-ban vallott felfogásával kapcsolatban Hory kiemelte, hogy Németország — miután leszorította Olaszországot a politikai sakk-tábláról — mezőgazdasági igényeinek kielégítése végett kénytelen lesz Kelet-, illetve Dél-Európa felé előretörni, és ez egy Lengyelország vagy Románia elleni akció jelent majd, aminek Magyarország sem állhatja útját.⁷⁸

A lengyel hivatalos körök felfogása és a közvélemény közötti különbségekről is beszámolt Hory, rámutatván arra, hogy Lengyelországban a német politika őszinteségében sokan nem bíztak, különösen az osztrák Anschluss óta. Berlin Csehszlovákiával kapcsolatos terveit gyanakvással figyelték, attól tartottak, hogy Németország maga fogja megoldani a kérdést, és az egész államot politikai, gazdasági befolyása alá vonja majd. A németek elleni ellenszenv általános volt, és élénken élt a lengyel nép szívében a hagyományos franciabarátság. Hory a fentieket nem kommentálta, csupán hozzáfűzte, hogy „a varsói német követ aggódva figyeli a lengyel–magyar reláció intimitásának növekedését”.⁷⁹

76 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17. tétel.

77 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1936./17. tétel.

78 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17./25. tétel.

79 MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17./7. tétel.

A lengyel nép érzelmeinek élethű illusztrálása végett Hory rendszeresen beszámolt a lengyel nép németellenes manifesztációiról is. Az 1937 áprilisában lezajlott tüntetésekről Budapestet tudósítván, felhívta a figyelmet arra, hogy a demonstrációk alkalmával a lengyel területek visszakövetelése is felmerült. A kormány hivatalos kommunikében határolódott el ezen „felelőtlen megnyilvánulásoktól”.⁸⁰

A varsói egyetemisták 1939 februári megmozdulásával kapcsolatban jelentésébe foglalta, hogy a diákok „Le Hitlerrel!”, „Gyalázat a németekre!” és „Danzigot Lengyelországnak!” felkiáltásokkal, németgyalázó dalok éneklésével tódultak az utcára. A lengyel kormány Moltke fellépésre kénytelen volt elhatárolódni a tüntetők jelszavaitól és erélyes óvintézkedésekkel biztosítani a német és magyar követések nyugalmát.⁸¹

Amikor 1939 április végén Hitler felmondta a Lengyelországgal kötött 1934-es megállapodást, a lengyel politikai igazgató ezzel kapcsolatban kifejtette a magyar követnek, hogy mivel az 1934-es szerződés már régóta csak papíron létezett, felmondása nem keltett meglepetést, különösen azért nem mert „Németország minden korábbi akciója ellentétes volt vele [...] és a németek rosszhiszeműségét lehetetlen meg nem látni”.

„Tavasszal, amidőn a cseh krízis előjelei érezhetővé váltak, a lengyel hivatalos helyek mind konkrétabb formában jelezték azt a felfogásukat, hogy Csehszlovákia kérdésének megoldása nem várthat magára és ezzel kapcsolatban lengyel részről gátlás nélkül helyezkedtek az egyaránt lengyel–magyar érdeket képező közös határ platformjára.”⁸² — írta Hory az 1938-as évről készített politikai jelentésében. Úgy látszott, hogy kapcsolataink kiléphetnek az előző évek rezerváltságából és a közös lengyel–magyar határ érdekében lehetőség nyílik a kooperációra.

1935-ben, amikor a lengyel köztársasági elnök átvette Hory megbízólevelét, kifejezte, sajnálja, hogy Magyarország nem szomszédos országa Lengyelországnak. Eme korai, intim és sokat sejtető kijelentés ellenére ebben a kérdésben is nagyfokú visszafogottságról és óvatosságról tett tanúbizonyságot a lengyel politika. Hory 1935 decemberében például arról számolt be, hogy amikor Dziechowski egyetemi tanár lakásán rendezett ebédén a professzor utalt a magyar–lengyel határ szükségességére, az egyik külügyminisztériumból érkezett úr rosszallásának adott hangot.⁸³ Csak jóval később, a csehszlovák krízis kibontakozásának idején törtek utat maguknak azok a hivatalos és civil megnyilvánulások, amelyek a fenti cél megva-

80 MOL K 63 KÜM-157. cs.-1937./17./1. tétel.

81 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./25. tétel.

82 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17. tétel.

83 MOL K 63 KÜM-156. cs.-1935./17./7. tétel.

lósítását teljes mértékben támogatták. 1938 végén a varsói egyetemi ifjúság tüntetése⁸⁴, a tartalékosok szövetségének határozata, a magyar követség előtti rokon-szenvtüntetések és a „közös érzések és érdekek alapján a ruthénföldi követelések megvalósítására” irányuló parlamenti interpellációk mind ezt látszottak igazolni. Azonban a lengyel külpolitikai akciószabadság ugyanúgy illúziónak bizonyult, mint a magyar...

1938 szeptemberében Németország hiába kérte Magyarországot arra, hogy lépjen fel támadólag Csehszlovákiával szemben, az ország vezetése nem vállalhatta fel a csehszlovák krízis önkényes megoldásának kizárólagos felelősségét. Ez vezető lengyel politikai körökben, és a lengyel közvéleményben is rossz vért szült. Hory erről így jelentett 1938. szeptember 14-én: „Külgügyminiszter és államtitkár szavaiból kitűnt, hogy azt a benyomást nyerték, mintha Magyarország nyugati nagyhatalmak fellépése által impresszionálva, illetve általános konflagrációtól tartva, politikai céljainak megvalósítását nem remélve, jelen pillanatban azoktól eltért volna”. Hory a következő választ adta Szembek grófnak: „Magyar kormány jelen pillanatban éppúgy nem dönthet, mint lengyel kormány”.⁸⁵

A müncheni konferencián Kárpátalja kérdése fel sem merült, ami általános csalódottságot keltetett. Az egyezményt követő sikertelen magyar–cseh tárgyalások után került sor az első bécsi döntésre. Visszaemlékezéseiben Hory elégedetlenségét fejezte ki a nagyhatalmak bécsi elhatározásával kapcsolatban, amennyiben az nem oldotta meg az egész kérdés-komplexumot, csupán egy terület visszacsatolásáról rendelkezett. Magyarország elégedetlenségét az okozta, hogy a felvidéki kérdést nem a szudéta kérdés analógiájára rendezték, és a közös határ kérdése újra fel sem merülhetett.

A fő cél így továbbra is Kárpátalja megszerzése volt. November 9-én Kánya Kálmán külgügyminiszter felkérte Lengyelországot, indítsanak közös akciót Kárpátalja elfoglalására, a közös határ megvalósításának érdekében. Ehhez azonban a lengyel kormány nem volt hajlandó hozzájárulását adni. Valószínűleg ők is — a lengyel külgügyminiszter fentebb idézett, akkor Magyarországra értett kifejezésével élve — „impresszionálva érezték magukat”, a közös határ megvalósítására törekvő szándék a diplomáciai frázisok és a szolidáris társadalmi manifesztációk szintjén maradt, miközben Hory folyamatosan számolt be a lengyel külgügyminisztérium korholásáról és elégedetlenségéről. 1939 márciusáig végig napirenden volt a magyar kormány azon kérése, hogy Lengyelország nyújtson katonai segítséget, azonban a lengyel fél ezt — arra való hivatkozással hogy akcióját kifelé nem tudná

⁸⁴ MOL K 63 KÜM-158. cs.-1938./17./7. tétel.

⁸⁵ DIMK II. kötet, 598. p.

mivel megindokolni, és hivatásos állományával csak akkor csatlakozhatna, ha nemzeti létét érezné fenyegetve — elutasította, és csak szabadcsapatokat vetett be a különböző diverzáns akciók támogatására.

A magyar külpolitikai vezetés tisztában volt Hitler elutasító álláspontjával, nem úgy a lengyelek, akik ezt nem ismerték fel, és Hitler megtévesztő megnyilatkozásaiban bízva, hittek abban, hogy „Németország érdektelen Ruszinszko kérdésében”⁸⁶. Erről a lengyel álláspontról tanúskodik Hory 1938 decemberi jelentése is, amely szerint „német kormány mértékadó tényezői úgy nyilatkoztak berlini nagykövet előtt, hogy ha Magyarország nyíltan felveti ruszinszkoí kérdést, nem fog Németország részéről negatív magatartással találkozni”⁸⁷. Érdekes ez a Magyarországgal szemben tanúsított lengyel álláspont, különösen ha azt is figyelembe vesszük, hogy november 25-én Horynak tudomására jutott, hogy a német követ interveniált a lengyel külügyminisztériumban annak érdekében, hogy Magyarországot a katonai akciótól visszatartsák. (Lengyelország ennek a kérésnek egyébként nem tett eleget.⁸⁸)

A magyar külpolitika irányítói előtt az is világos volt, hogy a német vezényszóhoz alkalmazkodó olasz külpolitika támogatására sem számíthattak. Erről Hory is meggyőződhetett az olasz követtel folytatott 1939 februári beszélgetése alkalmával, amikor a közös határ jelentőségét hangsúlyozván azt a választ kapta olasz kollégájától, hogy „ez a németek miatt igen nehéz lesz”.⁸⁹

Ráadásul arra sem volt garancia, hogy Jugoszlávia és Románia nem fogják hátbatámadni Magyarországot⁹⁰.

A magyar kormány nagy körültekintéssel próbálta a Kárpátalja megszerzésére irányuló akciót megszervezni. November 18-án, Róma félrevezetésével⁹¹ önálló akció indult volna, azonban kiderült a turpisság és a magyar kormány pórázát megint rövidebbre fogták Berlinben. (Az induló katonai akcióról ugyanis úgy tájékoztatták Mussolinit, hogy abba Berlin beleegyezett, azonban Ciano Ribbentrop-pal lefolytatott telefonbeszélgetéséből, az utolsó pillanatban fény derült a magyar

⁸⁶ DIMK II. kötet, 874. p.

⁸⁷ DIMK III. kötet, 226. p.

⁸⁸ DIMK III. kötet, 160. p.

⁸⁹ MOL K 63 KÜM-160. cs.-1939./17./27. tárcel.

⁹⁰ A közös határ érdekében kifejtett lengyel külpolitikai aktivitás része volt, hogy mind Jugoszláviát, mind Romániát igyekeztek attól visszatartani, hogy Magyarországot hátbatámadják. Románia ezzel kapcsolatos álláspontja hosszú változáson ment keresztül, amíg 1938 őszén ellenezte a közös határt, addig 1939 tavaszára engedett.

⁹¹ Lásd erről részletesebben: *Ádám Magda*: Magyarország és a kisantant a harmincas években Bp., 1968. 336–339. p.

állítás hamisságára.) Ez a fiaskó is alkalmat szolgáltatott a lengyel elégedetlenség kifejezésére, Beck azon információját tárta Hory elé, amely szerint Magyarország elkerülhette volna a német vétót, ha nem kéri a német álláspont leszögezését Mussolinin keresztül. A lengyel meglátás helytelenségére Kánya mutatott rá Hory előtt, kijelentve, hogy a diplomáciai akció egyetlen célja a német és olasz akadályok elhárítása volt.⁹² Az 1939 januárjában Varsóba látogató Ribbentrop a magyar követ szemére hányta, hogy annak ellenére, hogy a német vezetés világosan Kánya tudomására hozta álláspontját Kárpátalját illetően, „Budapest egy speciális csatornán Mussolinihez fordult, úgy állítván be előtte a helyzetet, mintha Németország hozzájárult volna a tervezett katonai akcióhoz”. „Az olasz kormányelnök azonban rövidesen megállapította a valós tényállást”. Ezután a birodalmi külügyminiszter kifejtette, hogy „Németország az adott helyzetben nem képviselhette a magyar álláspontot”, tekintve, hogy ha „Magyarország a jól felfegyverzett cseh hadsereggel szemben alulmaradt volna, Németország nem tudott volna segíteni”. (Ehhez képest igen érdekes, hogy milyen alapon várták volna el néhány hónappal ezelőtt, hogy Magyarország agresszorként lépjen fel Csehszlovákia ellen.) Hory is kételkedve fogadta a fentieket és a következő kommentárral jelentette Budapestre: „A német külügyminiszter érvelései némileg azt a benyomást keltették, mintha argumentumait álláspontjának igazolására sorakoztatta volna fel.”⁹³

Az elmaradt akció tovább fokozta a lengyel elégedetlenséget, a nagy közös cél magvalósulásának elmaradásáért Magyarországot okolták. Magyarellenes tüntetésekre került sor, és éles hangú sajtótámadások érték a magyar külpolitikát.

A magyar akció elmaradásának okát sokan abban látták, hogy „Magyarország politikája Berlin függvénye”⁹⁴ és „Magyarország annyira a tengely bűvkörébe került, hogy előbb-utóbb szembekerülhet Lengyelországgal is”.⁹⁵ Ráadásul Lengyelországban megsejtették, hogy Magyarország és Németország között megállapodás született Kárpátalja felosztására. Ahogyan Szembek fogalmazott Horynak: „Lengyelország attól tart, hogy Magyarország már választott Lengyelország és Németország között”⁹⁶, ami szintén olaj volt a tűzre. Hory azzal próbálta kivédeni a diplomáciai támadásokat, hogy utalt arra, miszerint nem szerencsés Magyarorszában látni a bűnbakot. Különösen azért, mert amikor szükség lett volna rá, Len-

92 DIMK III. kötet, 146. p.

93 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./25. tétel.

94 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./7. tétel.

95 Uo.

96 Uo.

gyelország sem lépett. A külügyminisztérium utasítása alapján pedig, mint gyanúsítást, visszautasította az előbbi lengyel feltételezéseket.⁹⁷

Voltak azonban olyan okfejtések, amelyek még az előbbieken is túlmentek: Grabski 1939 januárjában tartott előadásában kifejtette: Magyarország soha nem követelte hivatalosan Kárpátalját és nem törekedett arra, hogy azt akár Németország akarata ellenére is megszerezze. Rámutatott arra, hogy „Magyarország nemzeti és gazdaságpolitikáját 1866 óta Németországra támaszkodva folytatja és Magyarország a jövőben sem tesz semmit Németország ellen. Ha Magyarország Kárpátukrajna birtokába kerülne, ott Németország és nem Lengyelország érdekeiben politizálna és téves elképzelés az, amely szerint a közös határ a német expanziót feltartóztathatná”.⁹⁸

Miközben a Lengyelországban kibontakozó háborús feszültség és a Magyarországgal szembeni bizalmatlanság egymást erősítve tovább nőttek, 1939. március 11-én a Teleki kormány elhatározta, hogy a németek hozzájárulása nélkül is elfoglalja Kárpátalját. Azonban a német politika megelőzte a magyar elhatározást: Németország elszánta magát Csehszlovákia végleges feldarabolására és Magyarországgal március 11-én közölték Kárpátukrajna elfoglalásának árát. A magyar támadás 1939. március 15-én indult el és 3 nap alatt sikerült Kárpátalját birtokba venniük.

Beck felesége telefonon értesítette Horyt az örömdetes eseményről és a lengyel politika meghatározó személyiségei meleg hangon gratuláltak a magyar követ révén hazánknak. Hory március 23-i jelentése alapján Kárpátalja birtokbavétele Lengyelországban általános örömet váltott ki, és az egész közvéleményt felvillanyozta, határozottságunk és a honvédség teljesítménye a legjobb benyomást váltotta ki, és lengyelországi presztízünk teljesen helyreállt. „Az örömet megmérgezte az a külföldi agentúrák által terjesztett hír, mely szerint Magyarország teljesen Berlinhez kötötte szekerét.”⁹⁹ (Tegyük hozzá, hogy a külföldi ügynökök híresztelése nem volt minden alap nélkül és Magyarország határozottsága is csupán illúzió volt.)

A közös határ megvalósítása, bármily nagy örömet is okozott, a német fenyegetés árnyékát nem háríthatta el Lengyelország felől. 1939 tavaszától háborús pszichózis bontakozott ki, a baráti, ekkor már szomszédos Lengyelországban. A diplomáciai karban uralkodó hangulattal kapcsolatban Hory áprilisban már háborús hisztériáról számolt be. A követek ekkor már meg voltak győződve arról, hogy

97 MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./7. tétel.

98 Uo.

99 Uo.

egyetlen európai állam sem érezheti magát biztonságban Németország miatt, amelynek már nincs más választása, csak az, hogy megkezdje a háborút. Kölcsönös megegyezésre már nincs esély, hiszen Németország eddig sem tartott be semmit.¹⁰⁰

A lengyel közhangulatról szóló tudósításokból¹⁰¹ kiderül, hogy a lengyel nép szerint ekkor a háború legfeljebb elodázható, de elkerülhetetlen. Általános meggyőződés volt — ezt a hivatalos körök és Hory is osztották —, hogy a háború nem lokalizálható és a németek iránti ellenszenv oly erős, hogy Európa különböző nemzeteit szövetségbe forrasztja majd. Az általános vélekedés azt jósolta, hogy Németország alulmarad a háborúban, ugyanis az európai koalíciót majd az USA nyersanyag és energiaforrásai hozzásegítik a győzelemhez. Két további érdekes momentum is található eme fejtegetésekben, nevezetesen, hogy a német nemzet egységét is megkérdőjelezték, ahogyan Hory fogalmazott: „a barnára festett német nép nem áll törhetetlenül és egységesen a rezsim mellett”. (Itt a kommunistákra és az ellenzékre gondol.) Sőt, elsőrangú tényezőnek tartották az olaszok németek iránti ellenszenvét is.

Mindezek ellenére mind a külügyek irányítóiban, mind a közvéleményben őszintén élt még a hit, hogy békés megegyezésekkel fel lehet oldani az ellentéteket, oly módon, hogy a kompromisszum egyik ország álláspontját se kompromittálja. A lengyel nép nem kívánta a háborút, de nem is félt tőle, a háborús fenyegetettség szinte pillanatokon belül helyreállította a nemzet egységét¹⁰², ahogyan ezt a köztársasági elnök Horynak megfogalmazta: „A Lengyelország felé határain túlról törnyosuló veszély ellen a belső erők teljes összefogással védekeznek.”

Hory a közvélemény által a magyar–német viszonyról alkotott véleményéről is beszámolt. Így többek között arról is, hogy Magyarországról ekkor már azt tartották, sorsát véglegesen a tengelyhez kötötte. Németországot hazánkra veszélyesnek vélték és úgy gondolták, hogy a magyar–román kibékülés a német érdekekkel ellentétes, és „végzetesnek tartanak, ha Magyarország nem tudná megőrizni függetlenségét”.¹⁰³

1939 nyarára kiteljesedett a háborús pszichózis az országban, amelyet többek között áremelkedések és a bankok betétállományának rohamos csökkenése is jel-

¹⁰⁰ MOL K 63 KÜM-160. cs.-1939./17./25. tétel.

¹⁰¹ MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./7. tétel és MOL K 63 KÜM-159. cs.-1939./17./1. tétel.

¹⁰² Az emigránsok, például Witos hazatérhettek.

¹⁰³ A német támadások elindulása után is hiába kérte Hitler Magyarországtól, hogy támogassa a Lengyelország ellen indított offenzívát, ahhoz a magyar vezetők sem aktív, sem passzív módon nem járultak hozzá, sőt a lengyel menekültek fogadását egészen az ország német megszállásáig lehetővé tették.

zett. Ennek ellenére a fővárosi lakosság körében „csodálatra méltó nyugalom és higgadság” volt tapasztalható.

Az 1939. szeptember 1-én megindult német hadigépezet Lengyelország ellen. Hory néhány nappal ezelőtt Csáky szavainak tolmácsolásával biztosította a lengyel külügyminisztert Magyarország semlegességéről: „[...] Magyarország szempontjából erkölcsi lehetetlenség volna ezeréves lengyel barátjával szemben bármilyen barátságtalan vagy éppen ellenséges lépést tenni. A németek álláspontunk tekintetében megértést tanúsítottak.”¹⁰⁴

A bombázások elől a varsói diplomáciai testület a lengyel külügyminisztert követve hagyta el a fővárost. Hory a kalandos menekülés után, Románián keresztül érkezett haza, még abban a reményben, hogy hazája követeként újra visszatérhet majd Lengyelországba. Erre azonban nem került sor.

A pálya végén

Nem sokkal hazatérte után, annak ellenére, hogy Csáky homályos célzást tett egy „a múltjának és rangjának megfelelő állomáshely” közeli lehetőségére, a külügyminiszter helyettese közölte Horyval: „arra ne is számíton, hogy visszaveszik a szolgálatba”¹⁰⁵. Horynak az 1940. évi Külügyi Közlöny első számának böngészésekor kellett megtudnia, hogy rendelkezési állományba helyezték.

1940. augusztus 10-én balatonkenesei villájában megcsörrent a telefon és legnagyobb megdöbbenésére közölték vele, hogy a külügyminiszter beszélni akar vele, így sürgősen utazzon Budapestre. Csákyval való találkozásakor kiderült, hogy őt szeretnék megbízni a turnu severini delegáció¹⁰⁶ vezetésével. Mint született erdélyi és mint vérbeli diplomata — csalódottságát félretéve — örömmel elvállalta a megbízatást, amely felébresztette benne a reményt, hogy valóra válhat a Csáky által kilátásba helyezett követi kinevezés is.

Hamarosan azonban újra csalódnia kellett. Augusztus végén felkérték, legyen a Latorca Erdőipari Részvénytársaság elnöke. Miután Hory tisztázta, hogy a kinevezés nem összeférhetetlen követi minőségével, örömmel elfogadta a felajánlott

¹⁰⁴ MTA; Hory András kéziratai; V. kötet; 3. p.

¹⁰⁵ Hory András: Bukaresttől Varsóig, 305. p.

¹⁰⁶ 1940. augusztus 16–24. között került sor a romániai Turnu Severinben a második bécsi döntés előtti utolsó magyar–román közvetlen kétoldalú tárgyalásra. Lásd részletesebben: Hory András: Bukaresttől Varsóig, 309–342. p.

tisztséget. Néhány nap múlva, a Külügyminisztériumban járva értesült arról, hogy a második bécsi döntés kihirdetésére utazó magyar delegáció soraiba nem vették fel. Ezt igen sértőnek találta — különösen, hogy a korábbi román–magyar tárgyalásokat ő vezette — és amikor ezt szóvá tette a külügyminiszter előtt, az közölte vele, hogy ha akar iratkozzon fel a listára. „Ez a válasz nem elégített ki. Bántotta önérzetemet, hogy a küldöttségbe való felvételemet valósággal ki kellett erőszakolnom. Az elintézés formája is kellemetlenül érintett, mert Csáky nem általam, hanem közvetlenül adhatott volna ki utasítást kabinetjének a névjegyzék kinevezésére. Egy pillanatig haboztam is, hogy mitévő legyek, de Erdélyről volt szó, és arra gondoltam, hogy mivel a kérdést összes részleteiben én ismerem, a döntő tárgyalásokon való részvételem hasznos, sőt, nélkülözhetetlen lehet.”¹⁰⁷ Bécsben mégsem vonták be a tárgyalásokba, feladata abban merült ki, hogy a közösen elfogyasztott vacsora után ő kísérte haza Telekinét és Csákyt. „Bizony elég megszégyenítő érzés volt, hogy ezen önkéntes ajánlkozásomon kívül Csáky nem vette igénybe szolgálásaimat”, emlékezik vissza Hory.

1940 szeptemberében huszárhadnagyként vehetett részt a magyar csapatok Erdélybe való díszes bevonulásában. Nagy öröm és megtiszteltetés volt ez számára, büszkén, — kínzó gyomorfájdalmai leküzdve — tért vissza Magyarországhoz visszacsatolt szülőföldjére, családjához.

1940 őszén azonban a Külügyminisztérium szint vallott. Csáky Hory tudtára adta, hogy szolgálataira a továbbiakban nem tartanak igényt. A külügyminiszter szavaira így emlékezik vissza Hory: „A németek amikor elfoglalták Varsót, a követségünkön és a lengyel külügyminisztérium irattárában bizalmas okmányokra bukkantak, amelyekből megállapították, hogy te mint varsói követ Lengyelországban németellenes politikát folytattál. Ezt nem csak szóvá tették előttem, de egyenesen követelték a külügyi szolgálatból való elbocsátásodat és azt a határozott kívánságukat fejezték ki, hogy Neked többé semmi politikai szerepet se jutassunk.[...]” Hory elképedve hallgatta Csáky szavait és indulatosan vágott a szavába: „A náci kormány beállítása nemcsak érthetetlen, de minden alapot nélkülöző koholmány.” Csáky azt is közölte, hogy a Latorca Részvénytársaságban vállalt elnöki poszt összeférhetetlen a követi kinevezéssel, így Horynak választania kellett, hogy melyikről kíván lemondani. Hory gondolkodás nélkül lemondott elnöki tiszteréről és közölte Csákyval, hogy varsói német követtársát, Moltkét kéri arra, hogy tisztázza őt az ellene felhozott vádak alól. A beszélgetés kellemetlenségeiről a következőket jegyezte fel: „Mintha hályog hullott volna le a szememről. [...] Hát már annyira jutottunk, hogy a magyar kormány Berlin beleegyezésétől, tetszésétől, vagy nemtet-

¹⁰⁷ Hory András: Bukaresttől Varsóig, 345. p.

szésétől teszi függővé, hogy kit milyen beosztásban foglalkoztat? És a magyar külügyminiszter nem tudja vagy nem meri visszautasítani egy idegen hatalom ilyen szemérmetlen beavatkozását tárcája ügyeibe, és nem védi meg húszéves fegyvertársát, régi barátját az ellene felhozott alaptalan vádakkal szemben?”

Moltkétől ugyan pozitív választ kapott, azonban a levélre már senki nem volt kíváncsi a Dísz téren; Hory Andrást 1941 decemberében a külügyminisztérium nyugállományba helyezte.

Hory András felkészült, széles műveltségű, hivatásos diplomata volt. Nyelvtudása, kiváló tanulmányi eredményei, a külföldi kiküldetésekből nyert széles körű tapasztalatai — kétségbevonhatatlan fontosságuk ellenére — még önmagukban nem predesztinálták volna erre. Nem kétséges azonban, hogy kiváló személyes tulajdonságai, elsősorban becsületessége és őszintesége, elsőrangú kapcsolatteremtő képessége, vele született diplomáciai érzéke, diszkréciója a korabeli külügyi szolgálat egyik legkiválóbb munkatársává tette. (Ezt egyébként Kánya Kálmán később, a halála előtti években a balatonalmádi plébánossal beszélgetve el is ismerte.¹⁰⁸) Kitartó volt és határozott, de sohasem fanatikus. Munkáját alaposság és körültekintés, nagyfokú önfegyelem jellemezte. Hihetetlen rátermettséggel űzte a diplomata mesterség csínját-bínját: tisztában volt a reprezentáció jelentőségével, a sajtóval való és egyéb személyes kapcsolatok fontosságával, a kollégák személyiségének alapos megfigyelésének és az ehhez való alkalmazkodásnak a horderejével. Kellő kritikai érzékkel rendelkezett, még akkor is, ha időnként éleslátását elhomályosította hazája iránti elfogultsága. Jelentései gondosak és átfogóak, nem csak a hivatalos körök álláspontjáról, hanem a közvéleményről és az „általános atmoszféráról” is beszámolt. És ami a legfontosabb: mindig ismerte saját és partnerei korlátait. Soha nem tűzött ki maga elé irreális célokat, a lehetőségeket felmérve alakította ki célkitűzéseit. (Talán az egyetlen kivétel, az ország területi revíziójának megvalósításába vetett hite volt.) Az, hogy kitűzött céljai nem valósulhattak meg, nem rajta múlt.

A Dísz térhez való viszonyát nehéz rekonstruálni, ugyanis az iratok hiányossága miatt nem mindig nyomon követhető egy-egy utasítás végrehajtásának módja, illetve az, hogy Hory kéréseire, kérdéseire mennyire és hogyan reflektált a Külügyminisztérium. Hivatásos, kiváló diplomata lévén, jelentéseiben maximális objektivitásra törekedett, személyes benyomásainak csak annyiban engedett teret, amennyiben azok a tárgy szempontjából fontos adalékokat szolgáltatnak, így a jelentése-

108 Hory András: Bukaresttől Varsóig, 414. p.

iben foglaltakhoz való személyes viszonyát is sokszor nehéz az iratokra támaszkodva feltárni.

Mégis, van egy-két szempont, ami alapján érdemes megvilágítani Hory személyén keresztül a külügyi irányítás és a korabeli diplomaták viszonyát.

Az egyik legsúlyosabb probléma a követek hiányos tájékoztatása volt. Hory minden egyes állomáshelyéről rendelkezésre álló iratok között találunk olyan jelzést, amelyben Hory a külügyminiszter tudtára adja, hogy kellemetlen, sokszor már-már tarthatatlan helyzetbe került a fogadó állam külügyének irányítói, vagy a diplomáciai kar más tagjai előtt, mert nem rendelkezett pontos információkkal bizonyos kérdésekben. (Érdemes megjegyezni, hogy ezeket a jelentéseket Hory magánlevélbe foglalta, hogy az esetleges, a magyar Külügyminisztérium számára kellemetlen indiszkréciókat elkerülje.) Hory — különösen a Dísz téren ellátott külügyminiszter-helyettesi szolgálata után — tisztában volt azzal, hogy technikailag igen nehéz volt a követek naprakész, kimerítő informálása. Mégis — és ebben Horynak igaza lehetett — a szűkre szabott lehetőségek között is lehetett volna min javítani. Sajnálatos módon, alapvető probléma volt a bizalom hiánya, a Külügyminisztérium irányítói gyakran saját követeikben sem bíztak.

Komoly koncepcionális eltérések is mutatkoznak a külügyek irányítói és Hory András között. Hory szerint Magyarországnak nem lett volna szabad egy jövőbeni, esetleges szövetségestől várnia a támogatást a revíziós célok megvalósításához. Hory az aktív külpolitikát szorgalmazta, amely normalizálni igyekszik viszonyát a szomszédos államokkal, és nem Németország esetleges felemelkedésére vár, miközben más lehetőségeket elszalaszt. Ennek jegyében dolgozott minden állomáshelyén. Célja, a fogadó országgal való viszony javítása és a két ország együttműködésének a lehetőségek maximumáig menő előmozdítása volt. Ezzel szemben a Külügyminisztérium Ballhausplatzon nevelkedett rutinos politikusai a revizionista célok megvalósítását a nagyhatalmi konstelláció megváltozásától, azaz a felemelkedő Németország revansista politikájára való rácsatlakozástól várták. Ehhez képest a '48-as függetlenségi szellemben nevelkedett Hory — természetesen szintén a revízió érdekében — a lehetőségek szélesebb kombinációjában gondolkodott, és ellenezte, hogy külpolitikánkat kizárólag Németországhoz láncoljuk.

Ez a felfogás okozta pályája megtörését is, hiszen akkor, amikor a régóta hön áhított revízió megvalósulni látszott, a versailles-i láncait szétépítő Német Birodalomhoz egyre közelebb sodródó magyar külpolitikában nem volt szükség olyan diplomatára, aki a német orientáció kiaknázását veszélyeztette. Érdekes, hogy az a Hory András, aki mintegy húsz éves diplomáciai pályafutása alatt a kizárólagos német orientáció vészterhes következményeitől tartva azon dolgozott, hogy az ország külpolitikai mozgásterét bővítse, a németek azon vádját, hogy ő németellenes

politikát folytatott, kikérte magának, és a varsói német követ segítségét kérte abban, hogy megcáfolhassa a vádakát. Véleményem szerint azonban ez csak látszólag ellentmondás, amely feloldható, ha közelebbről megvizsgáljuk Hory megközelítését és szempontjait. Tény, hogy Hory gyakran számolt be varsói állomáshelyén a lengyel közvélemény németekkel szemben táplált hagyományos ellenszenvéről, németellenes tüntetéseiről és megmozdulásairól. A lengyel politikusoknak — a már oly sokszor említett, saját katonai túlerejükbe vetett bizalmából és a lengyel függetlenség ideájából táplálkozó — szenvedélyes németellenes kirohanásairól is tudósított. Mélyrehatóan elemezte a német–lengyel ellentétek okait és rendszeresen jelentett a két ország viszonyának krónikus problémáiról, Lengyelországnak a németek területi követeléseit, Danzigban folytatott politikája, lengyelországi kisebbségi szerveződései és a németországi lengyel kisebbség elnyomtatása, Németország örült fegyverkezési tempója miatt érzett aggodalmairól. Viszont ez semmiképp sem nevezhető politikának egy diplomata részéről, különös tekintettel arra, hogy Hory ugyanilyen alaposan számolt be a lengyelek német orientációjáról, annak okairól, a problémák megoldására irányuló őszinte megoldási szándékáról. A fennmaradt és hozzáférhető dokumentumok¹⁰⁹ nem keltették bennem azt a benyomást, hogy Hory jelentéseiben kimondottan „németellenes” lenne; az, hogy a lengyel függetlenségért harcoló, német agressziótól tartó lengyel politika megnyilvánulásairól objektíven tájékoztató diplomata szálka lett a németek szemében, nem az ő hibája, és lehet, hogy ez vezette arra, hogy kikérje magának a németek ezirányú vádjait. Meglátásom szerint elsősorban az zavarhatta Horyt, hogy a magyar külpolitika egyszerű személyi kérdésekben sem függetleníti magát egy idegen ország befolyásától, ez az ő diplomáciáról alkotott — és gyakorlatban is követett — professzionális felfogásában egyszerűen érthetetlen és elfogadhatatlan volt.

A felkutatott forrásanyagok alapján egy kiváló ember, becsületes, őszinte hazaszeretettől fűtött külügyi szakember munkásságát szerettem volna bemutatni. Élete számos szempontból lehet tanulságos az utókor számára. Hivatástudata és akaratereje mindannyiunk számára példaértékű. Pályájának állomásai és nehézségei jól jellemzik a magyar külpolitika történelmi örökségét, korabeli lehetőségeit, és dilemmáit. Hibái fényt vetnek egy korszak téves felfogására és annak súlyos, máig érezhető következményeire. Beállítottsága és nézetei pedig híven illusztrálják a korabeli társadalmi elit felfogását és elfogultságait.

¹⁰⁹ Persze ki tudja, hogy mit tartalmaztak azok az iratok, amelyeket a németek megkaparintottak a varsói követségen...

Hiszek abban, hogy igenlő a válasz Hory visszaemlékezéseinek utolsó kérdésére is¹¹⁰: „Hogy jó volt-e élni? Igen! Mert a Mindenható kegyelme mindig velem volt. És...talán-talán érdemes is!”

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Magyar Országos Levéltár (MOL)

A Külügyminisztérium (KÜM) Iratai: a politikai osztály iratai (K 63); rezervált politikai iratok (K 64); számjeltáviratok (K 74)

Hory András személyi anyaga:	K 59 53. kötet 814–833. p.
Románia:	K 64 2. csomó 1920. 27. tételek K 63 228. csomó 1922. 27. tételek K 63 229. csomó. 1922. 27. tételek K 63 230. csomó 1922. 27. tételek K 63 230. csomó 1923. 27. tételek K 74 50. csomó, 1940.
Jugoszlávia:	K 64 15. csomó 1925. 16. tételek K 64 18. csomó 1926. 16. tételek
Olaszország:	K 63 208. csomó 1928. 23. tételek K 63 208. csomó 1929. 23. tételek K 63 209. csomó 1930. 23. tételek K 63 209. csomó 1931. 23. tételek K 63 209. csomó 1932. 23. tételek K 63 210. csomó 1933. 23. tételek
Lengyelország:	K 63 155. csomó 1935. 17. tételek K 63 156. csomó 1935. 17. tételek K 63 156. csomó 1936. 17. tételek K 63 157. csomó 1936. 17. tételek K 63 157. csomó 1937. 17. tételek K 63 158. csomó 1937. 17. tételek K 63 158. csomó 1938. 17. tételek K 63 159. csomó 1939. 17. tételek K 63 160. csomó 1939. 17. tételek

¹¹⁰ MTA; Hory András kéziratai; VI. kötet; 218. p.

Kéziratok

Magyar Tudományos Akadémia; Kézirattár; Hory András kéziratai

- I. kötet: A Belmagyar utca (1956)
- II. kötet: A Belmagyar utcától a Dísz térig 1909–1919 (dátum nélkül)
- III. kötet: Bukarestben 1921–1924 (1960)
- IV. kötet: Belgrádban 1924–1927 (1961)
- V. kötet: Az 1939. évi német-lengyel háború (1959)
- VI. kötet: 1940–1942. A pálya végén (1961)
- VII. kötet: Bajcsi-Zsilinszky Endre, amilyennek én ismertem (dátum nélkül)

Dokumentumkötetek

Diplomáciai Iratok Magyarország Külpolitikájához (= DIMK); Akadémiai Kiadó

- I. kötet: A Berlin-Róma tengely kialakulása és Ausztria annexiója 1936–1938. Szerk.: Kerekes Lajos. Bp., 1965.
- II. kötet: Magyarország külpolitikája 1936–1938. Szerk.: Ádám Magda. Bp., 1965.
- III. kötet: Magyarország külpolitikája 1938–1939. Szerk.: Ádám Magda. Bp., 1970.
- IV. kötet: Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939–1940. Szerk.: Juhász Gyula. Bp., 1962.
- V. kötet: Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941. Szerk.: Juhász Gyula. Bp., 1982.

Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945.

Szerk.: Pritz Pál. Akadémiai Kiadó, Bp., 1994.

Iratok az ellenforradalom történetéhez

- II. kötet: A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921–1924. Szerk.: Nemes Dezső. Szikra Kiadó, Bp., 1956.

- III. kötet: Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924–1926. Szerk.: Nemes Dezső. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1959.
- IV. kötet: A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája 1927. január 1–1931. augusztus 24. Összeállította, jegyzetekkel ellátta: Karsai Elek. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1967.

Magyarország és a második világháború. Összeállította: Ádám Magda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1959.

Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary
Royal Hungarian Ministry for Foreign Affairs.

vol. 1. (1920.) Szerk.: Francis Deák és Ujváry Dezső. Bp., 1939.

vol. 2. (1921.) Szerk.: Ujváry Dezső. Bp., 1946.

Feldolgozások

- Ádám Magda:* A kisantant és Európa 1920–1929. Akadémiai Kiadó, Bp., 1989.
- Ádám Magda:* Magyarország és a kisantant a harmincas években. Akadémiai Kiadó, Bp., 1968.
- Csatári Dániel:* Forgószelemben (Magyar–román viszony 1940–1945). Akadémiai Kiadó, Bp., 1968.
- Fülöp Mihály–
Sipos Péter:* Magyarország külpolitikája a XX. században. Aula Bp., 1998.
- Ilory András:* Bukaresttől Varsóig. Szerk.: Pritz Pál. Gondolat Kiadó, Bp., 1987.
- Juhász Gyula:* Magyarország külpolitikája 1919–1945. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1988.
- Karsai Elek:* Számjeltávirat valamennyi királyi követségnek. Táncsics Könyvkiadó, Bp., 1969.
- Kerekes Lajos:* Ausztria hatvan éve 1918–1968. Gondolat Kiadó, Bp., 1984.

- Kovács Endre:* Magyar–lengyel kapcsolatok a két világháború között. Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.
- Ormos Mária:* Merénylet Marseilles-ben. Kosuth Könyvkiadó, Bp., 1968.
- Pritz Pál:* Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932–1936. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982.
- Réti György:* Budapest–Róma Berlin árnyékában (Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok a Gömbös-kormány megalakulásától a berlini háromhatalmi egyezményig 1932–1940). ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 1998.
- Rauchensteiner, Manfred:* Der Tod des Doppeladlers Österreich–Ungarn und der erste Weltkrieg. Verlag Styria, Wien, 1997.
- Rotschild, Joseph:* East Central Europe between the Two World Wars (A History of Central Europe vol. IX.). University of Washington Press, Seattle and London, 1992.
- Toland, John:* Adolf Hitler; Band 2. (1938–1945: Krieg und Untergang Feldherr und Diktator). Gustav Lübke Verlag GmbH. Bergisch Gladbach, 1981.

